

Harju maakonna
omavalitsuste koostöömudeli
välja töötamine hariduslike
erivajadustega lastele
teenuste pakkumisel
2023

Harju maakonna omavalitsuste koostöömudeli välja töötamine hariduslike erivajadustega lastele teenuste pakkumisel

Analüüs on valminud Harjumaa Omavalitsuste Liidu tellimusel ja rahastusel.

Analüüsi autorid: Age Toomla (Haap Consulting), Linda Tarto (Haap Consulting), Ly Lõhmus (Haap Consulting), Marleen Pedjasaar (Haap Consulting)

Analüüsi olid ekspertidena kaasatud: Kersten Kattai (Tallinna Ülikool), Jane Oblikas (DesignMinds OÜ)

Esikaane illustratsioon: Canva

Analüüsi autorid tänavad intervjuudes osalenud juhte ja spetsialiste. Tänu abi eest kuulub ka Maria Mägarile, Tiina Beldinskyle ja Andre Sepale Harjumaa Omavalitsuste Liidust.

HAAP
Consulting

 www.haap.ee

 info@haap.ee

Sisukord

Mõisted	3
Sissejuhatus ja analüüsiülesanded	7
1. Haridus- ja sotsiaalpoliitika riiklikud ja omavalitsuste tegevussuundade seoses kaasava hariduse põhimõtete rakendamisega	9
2. Hariduslike tugiteenuste korraldusest Eestis ja valitud välisriikide näitel	13
2.1 Harjumaa eripära ja arengusuunad	14
3. Ülevaade Harjumaa haridusvõrgust	21
4. Takistused HEV toe pakkumisel	29
5. Koostöömudelid maakonnas HEV toe tagamiseks	33
Tugispetsialistide erialarühmad	35
HEV õppe- ja kompetentsikeskused maakonnas	36
Soovitused ja kokkuvõte	41
Kasutatud allikad	44
Lisad	47
Lisa 1. Eelküsitluse ankeet KOV-idele HEV toe tagamise takistustest ja senisest koostööst .	47
Lisa 2. KOV-ide intervjuude küsimused	49

Mõisted

Haridusliku erivajadusega (HEV) õpilane

Haridusliku erivajadusega on õpilane, kelle õpetamises on vaja teha muudatusi või kohandusi võrreldes tavapärasega.

Üldine tugi

Üldist tuge rakendatakse õpilasele, kellel tekib takistusi koolikohustuse täitmisel või mahajäämus õpitulemuste saavutamisel, so individuaalset lisajuhendamist, tugispetsialistide teenust, õpiabitunde individuaalselt või rühmas.

Tõhustatud tugi

Tõhustatud tuge rakendatakse õpilasele, kes püsiva õpiraskuse, terviseprobleemi või puude tõttu vajab: a) õpet eriklassis; b) pidevat tugispetsialistide teenust ning vähemalt ühte järgnevatest:

- individuaalne õppekava (IÕK),
- osaaajaga õpe individuaalselt või rühmas,
- pidev individuaalne tugi klassis toimuva õppetöö ajal.

Eritugi

Erituge rakendatakse õpilasele, kes raske ja püsiva psüühikahäire, intellekti-, meele- või liitpuude tõttu vajab puudespetsiifilist õppekorraldust ning pidevat tugispetsialistide teenust lõimituna sotsiaal- ja/või tervishoiuteenustega ning vähemalt ühte järgnevatest:

- osaaajaga õpe individuaalselt või rühmas,
- pidev individuaalne tugi klassis või
- õpe eriklassis.

Lihtsustatud riiklik õppekava

Põhihariduse standard õpilastele, kes koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel ja vanema nõusolekul õpivad lihtsustatud, toimetuleku- või hooldusõppes. Põhikooli lõpetamisel saavutatavad õpitulemused on lihtsustatud õppe puhul kooskõlas Eesti kvalifikatsiooniraamistiku 2. tasemel kirjeldatud üldnõuetega ja toimetulekuõppe puhul 1. tasemel kirjeldatud üldnõuetega.

Toimetulekuõpe

Põhikooli lihtsustatud riiklikku õppekava toimetulekuõppe tasemel rakendatakse mõõduka intellektipuudega õpilastele koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel ja vanema kirjalikul nõusolekul. Kõigile toimetulekuõppel olevatele õpilastele koostatakse IÕK.

Toimetulekuõppe põhiülesanne on toetada mõõduka intellektipuudega õpilase arengut ning tema kujunemist Eesti kodanikuks, kes tuleb eluga toime tuttavates tingimustes, teeb võimetekohast praktilist tööd ja teab oma kuulumisest oma rahva ja Eesti kodanike hulka.

Hooldusõpe

Põhikooli lihtsustatud riiklikku õppekava hooldusõppe tasemel rakendatakse sügava ja raske intellektipuudega õpilastele koolivälise nõustamismeeskonna soovitusel ja vanema kirjalikul nõusolekul. Kõigile hooldusõppel olevatele õpilastele koostatakse IÕK.

Hooldusõppe põhiülesanne on sügava ja raske intellektipuudega lapsel olemasolevate funktsioonide ja oskuste säilitamine ja arendamine, et tagada harjumuspärasel keskkonnas tema potentsiaalile vastav järjest iseseisvam toimimine.

Eriklass

Kui koolis on piisav hulk ühes vanuses ja sarnasel arengutasemel olevaid õpilasi, kes vajavad spetsiifilist õppekorraldust, nt lihtsustatud õppe rakendamise puhul, siis on võimalik õpet läbi viia eriklassis eripedagoogi juhendamisel ja eriklassile koostatud õppekava alusel.

Tugispetsialistide teenus

Tugispetsialistide teenus on õppeprotsessis õpilase arengut, võimetekohast õppimist ja sotsiaalseid oskusi toetav logopeedi, eripedagoogi, koolipsühholoogi või sotsiaalpedagoogi teenus.

Eripedagoog

Eripedagoogi ülesandeks õpilase arengu- ja õpioskuste taseme kindlaks tegemine ja tema arengut mõjutavate tegurite ning õpivajaduste välja selgitamine; õpetajate juhendamine ja nõustamine õpilase õppe planeerimisel ja läbiviimisel; õpiabirühma- või individuaaltundide ettevalmistamine ja läbiviimine õppeasutuses.

Koolipsühholoog

Koolipsühholoogi ülesandeks õpilase psühholoogilist arengut ja õppeprotsessis toimetulekut mõjutavate tegurite (psüühilised protsessid, isiksuse omadused, emotsionaalne seisund, vaimse tervise probleemid, suhtlemis- ja käitumisoskused) hindamine; õpilase nõustamine isikliku elu, õppetööga ning vaimse tervisega seotud probleemidega toimetulekul, tunnetusprotsesside, vaimsete võimete, käitumis- ja suhtlemisoskuste arendamisel ning õpi- ja karjäärivalikute tegemisel; õpilase toetamine ning vanema ja kooli personali nõustamine kriisisituatsioonist väljatulekuks toe korraldamisel.

Logopeed

Logopeedi ülesandeks õpilase kommunikatsioonivõime hindamine, kommunikatsioonihäiretega õpilaste väljaselgitamine, nende suulise ja kirjaliku kõne arengu toetamine ning neile sobiva suhtluskeskkonna soovitamine; õpetajate toetamine õpilaste kommunikatsioonivõime arendamisel, taastamisel ning kompenseerimisel.

Sotsiaalpedagoog

Sotsiaalpedagoogi ülesandeks on õpilase sotsiaalsete oskuste hindamine ning tema eakohast tegutsemisvõimet takistavate tegurite analüüsimine, õpilase suhtlemisoskuse ja sotsiaalse pädevuse kujundamine ja toetamine; koolis esilekerkivate õpilaste sotsiaalsete ja koolikohustuse täitmist takistavate probleemide kaardistamine, nende ennetus- ja lahendustegevuste koordineerimine.

Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus

Sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus on kompleksne teenus, mis on vajalik juhul, kui inimesel on mitu probleemi, mida ei ole võimalik lahendada üksikteenuste abil (nt tugiisik, taastusravi, hooldaja, isiklik abistaja), vaid vaja on mitme eriala spetsialistide ehk rehabilitatsioonimeeskonna sekkumist.

Sissejuhatus ja analüüsiülesanded

Uuringu eesmärk on analüüsida Harju maakonna hariduslike erivajadustega lastele teenuste pakkumisega seonduvaid probleeme ja takistusi ning tuua välja need, mida on võimalik lahendada kohalike omavalitsuste siseses või vahelises koostöös. Oluline on leida võimalusi teenuste paremaks pakkumiseks ja soovitada lahendusi maakonna omavalitsuste koostöömudeli välja töötamiseks, et tõsta hariduslike erivajadustega lastele teenuste pakkumise kvaliteeti.

Maakonna omavalitsused tunnetavad järjest enam HEV õpilastele toe pakkumisega seotud küsimuste kompleksust. See väljendub nii strateegilises planeerimises (arengukavad), konkreetsetes tegevuskavades kui ka omavalitsuste ülestes koostööprojektides. On selge, et osade takistuste ületamine nõuab ühist jõupingutust, sest püsivaid ja laste huvisid esikohale seadvaid tulemusi on tõhusam saavutada koordineeritud lähenemisviisi abil.

Analüüsile on seatud järgnevad ülesanded:

- kaardistada hariduslike erivajadustega lastele teenuste pakkumisega seonduvad peamised probleemid maakonnas ning prioriseerida kaardistatud probleemid, mida on otstarbekas lahendada omavalitsuste siseses ja/või omavahelises koostöös;
- tuvastada juba praegu rakendatavad positiivsed koostöö vormid ja seda soodustavad tingimused;
- teha ettepanekuid kohalike omavalitsuste siseseks ja/või omavaheliseks koostööks, sh seoses kompetentsikeskustega;
- pakkuda võimalusi, kuidas koostöö abil tagada piirkonna õpetajaskonnale ja tugispetsialistidele head töötingimused ja enesearengu/täiendamisvõimalused.
- tutvuda Eesti ja/või lähiriikide kogemustega ja soovitada Harju maakonnale sobivaid häid praktikaid ning tuua välja kogetud probleemkohti;
- valida välja võimalikud koostöökohad ja koostada soovitud muudatuste elluviimiseks omavalitsuste ja piirkondade erisusi silmas pidades.

Kokkuleppel tellijaga keskendume siinses analüüsis üldhariduse 1.–3. kooliastmele. Seega jäävad analüüsi ulatusest välja Harju maakonnas pakutav alus- ja gümnaasiumiharidus. Ühtlasi arvestame uuringus Tallinna linna kui olulist koostööpartnerit ja haridusrände sihtpunkti mõju ülejäänud 15 Harjumaa omavalitsuse jaoks, kuid Tallinna linna ei hõlmata välja pakutavate koostöömudelite esmatähtsaks osapooleks. Eesmärgi saavutamiseks on analüüs jagatud järgnevasse etappidesse (Tabel 1).

Tabel 1. Analüüsi ülesehitus

I etapp: mõistmine ja defineerimine

- dokumendianalüüs – varasemad uuringud ja arengudokumendid;
  - andmepäring – EHIS, Statistikaameti juhtimislaud, minuomavalitsus.ee;
  - lühiküsimustikud KOVide kontaktisikutele;
-

-
- 15 tandemintervjuud (kaasatud nii haridus- kui sotsiaalvaldkonna eest vastutavad juhid ja/või spetsialistid) KOVide esindajatega; kaks intervjuud poliitikakujundajatega; üks intervjuu Tallinna linna kui olulise teenuspakkuja esindajaga;
  - intervjuude analüüs horisontaalse sisuanalüüsi meetodil ja kõrvutamine kogutud andmetega.
-

II etapp: ideestamine ja tulemuste analüüs

- kogutud info sorteerimine ja kategoriseerimine, eesmärgiga defineerida vajadused, mida ollakse valmis koostöös lahendama;
  - alternatiivsete koostöömudelite (sh tellija soovitud kompetentsikeskus) kirjeldamine, võttes arvesse I etapis kogutud andmeid, omavalitsuste arengukavasid, riiklikke arengustrateegiaid ja koostöökogemusi teistes Eesti piirkondades ning välisriikides;
  - lahenduste arutelupäev (3x1,5h): peamine eesmärk on kokkulepitud kriteeriumite alusel koostöömudeleid omavahel võrrelda ja välja selgitada osapoolte seisukohad ühe või teise lahenduse rakendamise suhtes.
-

Analüüsi esimeses etapis võtsime vaadata omavalitsuste kehtivad strateegiadokumendid (arengukavad; hariduse valdkonna arengukava, kui olemas; heaoluprofiilid), et saada ülevaade olukorrast ning arengusuundadest. Selle vaate täiendamiseks tegime andmepäringu Eesti Hariduse Infosüsteemist (EHIS) ja kasutasime andmeid platvormilt Haridussilm (kolmas peatükk). Seejärel koondasime varasemate üle-eestiliste või maakondlike uuringute põhjal loetelu takistustest, mis võivad mõjutada kaasava hariduse rakendamist. Vormistasime loetelu lühiküsitluseks, millele palusime vastata omavalitsuse haridusvaldkonna juhil või spetsialistil. Kogutud infot kasutasime intervjuude ettevalmistamiseks. Intervjuu kutse edastasime 15 omavalitsuse haridus- ja sotsiaalvaldkonna juhtidele ja spetsialistidele. Intervjuudel osales igast omavalitsusest üks kuni neli inimest. Intervjuude pikkus varieerus 45 kuni 90 minutini. Lisaks intervjuueerisime haridus- ja teadusministeeriumi ning sotsiaalministeeriumi esindajaid, et mõista paremini riiklike arengusuundi, mis seonduvad kaasava hariduse põhimõtete rakendamise ning erivajadustega laste toesüsteemi reformiga, et saaksime soovitude andmisel võimalikult hästi nendega arvestada. Kuigi Tallinna linn ei kuulu selle analüüsi fookusesse intervjuueerisime ka Tallinna haridusameti esindajat, et mõista senist koostööd Tallinna ja teiste Harju maakonna omavalitsuste vahel hariduslike erivajadustega õpilastele vajalike teenuste pakkumisel.

Analüüsi II etapis oli eesmärgiks kogutud info põhjal välja sõeluda probleemid (neljas peatükk), mida omavalitsused peavad kaalukamaks ja mida võiks potentsiaalselt lahendada koostöös. Kirjeldasime omavalitsuste koostöö ulatust ja hariduse tugiteenuste funktsioone arvestades (Joonis 2) võimalikud töösuunad. Kogusime neile tagasisidet 29.11.2023 toimunud virtuaalsel arutelupäeval, kus omavalitsuste esindajad hindasid koostööettepanekuid telgedel „teostatav“ ja „oluline“. Koondasime arutelupäevalt saadud tagasiside, andmest ja intervjuudest lähtuvad hinnangud viiendas peatükis, millele järgneb kokkuvõtlik ülevaade, kus esitame ettepaneku, selle ettepaneku taustaks oleva olukorra kirjelduse ning ettepanekut toetavad soovitused.

1. Haridus- ja sotsiaalpoliitika riiklikud ja omavalitsuste tegevussuundade seoses kaasava hariduse põhimõtete rakendamisega

Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentyur on sõnastanud viis järgnevat põhimõtet kaasava hariduse kohta:

- *võimalikult vara* – sekkumine võimalikult varajases eluetapis;
- *kaasav haridus toob kõigile kasu* – mõju on positiivne nii hariduslikus kui sotsiaalses vaates; koosõppimine on kasulik kõigile;
- *väga hea väljaõppega professionaalid* – kesksel kohal on õpetajate ja teiste spetsialistide positiivsed hoiakud ning vastav väljaõpe;
- *tugisüsteemid ja rahastamismehhanismid* – tugisüsteemid ja rahastamine peavad olema hästi läbimõeldud kõikidel õppetasemetel; pole õige käsitleda seda vaid haridusvaldkonna probleemina;
- *usaldusväärsed andmed* – kvaliteetsete andmete kogumine võib olla keeruline, kuid on arendustegevuste oluliseks eelduseks.

Eestis võib kaasava hariduse põhimõtete rakendamise ametlikuks alguseks pidada 2010. aastat, kui need sõnastati põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses (PGS). Kaasava hariduse rakendamine on Eesti haridussüsteemi keskne idee. Õigus kaasavale ja kvaliteetsele haridusele on seatud sihiks aastani 2035 kehtivas haridusvaldkonna arengukavas ([Haridus- ja teadusministeerium, 2023](#)). Kaasava hariduse siht on pakkuda kõigile õpilastele võimalust saada sisukas ja kvaliteetne haridus kodukoha lähedal koos teiste sama vanade õpilastega. Laiem eesmärk on tagada kõigi ühiskonnaliikmete osalus ühiskonnaelus. See eeldab, et pakutav haridus iga õpilase elukohajärgses õppeasutuses arvestab õppija individuaalseid akadeemilisi, sotsiaalseid võimeid ja vajadusi ning vajadusel on tagatud tugisüsteemid. ([Haridus- ja teadusministeerium, 2023b](#)) Õppekorraldus eelnevate põhimõtete järgi tähendab seega, et reeglina õpib tuge vajav õpilane tavaklassis kodulähedases koolis, kus tagatakse peamised hariduse tugiteenused. Kui õpilase erivajadused või rasked häired nõuavad eriomast õppekorraldust ja suurt hulka tugiteenuseid, siis on talle tagatud võimalus õppida eriklassis või haridusliku erivajadustega laste koolis. Samas peab jääma perele õigus valida.

Jooksvalt seirab haridus- ja teadusministeerium toevajadusega õpilaste ning (kvalifikatsioonile vastavate) tugispetsialistide arvu. Viimane ulatuslikum, üle-eestiline uuring kaasava hariduse põhimõtete rakendamisest on aastast 2016. Selles järeldati järgnevat:

- kaasava hariduse rakendamine nõuab ühiskonnas mõtteviisi muutust, mis on aeganõudev protsess;
- õpetajate ja koolide toetamine nii nõustamise kui ka rahaga on tagasihoidlik;
- tavakoolid kalduvad looma eriklasse, kuna HEV õpilaste suurem kaasamine tavaklassis on olnud õpetajatele suur väljakutse.

Uuring soovib muuhulgas piirkondliku koostöö suurendamist HEV õpilaste toetamisel. Uuringus nimetati olulisena KOVide ja koolide omavahelist koostööd ja koolipidaja pühendumist kaasava hariduse edendamisele. (Räis, Kallaste, Sandre, 2016) Haridus- ja teadusministeeriumi esindajate sõnul rakendusid 2018. aastal ka ulatuslikud muudatused, mis toetusid osalt uuringu tulemustele. (Intervjuu 18.10.2023) Haridus- ja teadusministeerium on tellinud kordusuuringu, et

saada ülevaade, kuidas on kaasav haridus järgnevatel aastatel rakendunud Eesti alus- ja üldhariduses, millised on eri sihtrühmade hoiakud ja mis on takistanud põhimõtete rakendamist. Kordusuuring peaks valmima 2024. aastal.

„[Haridusvaldkonna arengukava 2035](#)” rõhutab vajadust arendada valdkondade ülelt koostööd, õpetajate ja tugispetsialistide täiendusõppe võimalusi ja korraldust ning kohalike omavalitsuste koostööd. Seega on oluline silmas pidada, et lisaks hariduse tugiteenustele vajab erivajadusega laps ja tema pere sageli kompleksset tuge, sealhulgas erinevaid teenuseid sotsiaal- ja tervishoiusvaldkonnast. 2021. aastal valmis erivajadustega laste tugisüsteemi uuendamist ettevalmistav analüüs, mis võttis kokku praeguse süsteemi peamised puudujäägid. Uuring näitas muuhulgas, et abivajaduse hindamine ja abi osutamine on eri valdkondade, haldusalade ja asutuste vahel killustunud ning eri osapoolte rollid on ebaselged. Lisaks on paljudes Eesti piirkondades puudu vajalikest tugispetsialistidest ning samas on spetsialistide tegevused dubleerivad, mis jätab vähem ressursi teenuseosutamiseks. Esile toodi ka ennetavate teenuste puudust ning ebapiisavat infovahetust, mis ei võimalda osutada abi kiirelt ja tõhusalt ega hinnata pakutud abi tulemuslikkust. ([Sotsiaalministeerium, 2021](#))

Erivajadusega laste tugisüsteemi tõhustamiseks on algatatud reform, mille tegevuskava kinnitati 2023. aasta sügisel. Tegevuskava on võtnud eesmärgiks 2024. aasta kevadeks välja töötada ettepanekud, kuidas seatud eesmärgid ellu viia ehk kuidas kujundada erivajadusega lastele ja nende peredele pakutav tugi terviklikult ning muuta hindamist sujuvamaks ja tõhusamaks. Uuringu käigus intervjuerisime Sotsiaalministeeriumi erivajadusega laste poliitika juhti, et saada aimu, kuidas riigi tegevussuunad võiksid toe korraldust omavalitsustes mõjutada. Samuti analüüsi muutuseid, millega omavalitsustel tuleks tõenäoliselt oma tugisüsteemi kujundamisel arvestada, Raplamaa maakonnaülese HEV õppekorralduse uuringus ([Cumulus Consulting, 2022a](#)). Järgnevalt kirjeldame olulisemaid tähelepanekuid:

- Suureneb vajadus [integreerida KOV-i tasandil haridus- ja sotsiaalsüsteeme](#), mis kujutaks endast vähemalt sotsiaalvaldkonna töötajate ja hariduse tugispetsialistide regulaarset koostööd ja infovahetust, aga ka jagatud spetsialiste või ühist organisatsiooni. ([Cumulus Consulting, 2022a](#)).

Näiteks saavad ühe olulise muudatusena reformi raames KOVid nüüd info nendest lastest, kellele on taotletud puude raskusastet. KOVide ja koolide infovahetus annab siinkohal koolidele võimaluse varakult klasside kokkupanekul laste erivajadusi arvesse võtta.

Sotsiaalministeeriumi hinnangul ei peaks lapsekeskse lähenemise mõttes tõmbama väga selget piiri õppimisprobleemide ja muude lapse vajaduste vahele, sest kool võib olla (lisaks näiteks tervishoiusüsteemile) üks esimesi kohti, kus probleeme märgatakse. Seepärast tuleks arvesse võtta ka kodust olukorda või koolikeskkonda. (Intervjuu 14.09.2023) See seab omakorda suured ootused haridus- ja sotsiaalvaldkonna spetsialistide omavahelisele koostööle.

Ühise organisatsiooni kujundamisel tuleks aga Sotsiaalministeeriumi hinnangul jälgida, et perel oleks võimalus pöörduda asutuses mitme spetsialisti poole korraga (Intervjuu 14.09.2023); see aga eeldab eri spetsialistide tihedat suhtlust asutuses. Eesmärk on, et vanem ei pea tuge mitmest kohast ja korduvalt taotlema ning info liigub võimalikult automaatselt ([Sotsiaalministeerium 2020](#)).

Olulise uuendusena kavandatakse andmevahetuse lahendust muutumatu seisundi diagnoosi alusel lapsele abivajaduse määramiseks ja tugiteenuste proaktiivseks

pakkumiseks. Praeguseks on Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ning Sotsiaalkindlustusameti tellimisel loodud diagnoosipõhise abivajaduse määramise minimaalse töötava toote kirjeldus ja prototüüp ning arenduskava. Lahendus näeb ette, et kui lapsele pannakse meditsiinisüsteemis diagnoos, mis on varem kokkulepitud abivajadust tingivate diagnooside nimekirjas, käivitub edaspidi lapsele teenuse proaktiivne pakkumine, st SKA-poolne tegevuspiirangute hindamine ja KOVi-poolne lapse abivajaduse hindamine.

Samuti plaanitakse luua võimalus erinevate süsteemide vahel rohkem infot jagada, sh SKAIS, STA ja TIS süsteemidega ning riigiportaaliga (viimasesse luuakse ka vanema töölaud, kus ta näeb lapse kohta kogu infot), et võimaldada mh süsteemidel mitmeid tegevusi automaatselt käivitada. Lahendus peaks tagama, et lapsega tegelevad KOVi ja kooli spetsialistid näevad lapse erivajadusega seotud andmeid. Samuti soovitakse luua KOVi juurde koordinaatori ametikoht, mis oleks lüli vanema ja ametnikkonna vahel. ([Trinidad Wiseman, 2023](#))

- Suureneb veelgi kohaliku omavalitsuste roll esmase kontaktpunkti ja juhtumikorraldajana. Kui lapse abivajaduse tagamine seotakse lahti määratud puude olemasolust, siis võib eeldada, et teiseneb ka [KOV-i roll abivajaduse hindamisel](#). See võib tähendada, et lisaks sotsiaal- ja haridusvaldkonna sidumisele tuleb KOV-ide koostöös tagada nii teenuste korraldus kui ka abivajaduse hindamine. See aga eeldab omakorda, et koostöine asutus võtaks endale ka avalike ülesannete kohustuse, st oleks avaliku võimu pädevusega. ([Cumulus Consulting, 2022a](#))

Sotsiaalministeeriumi hinnangul on valdkondi vajalik siduda, et lapsest tekiks tervikpilt. Eri hindamiste ühendamine sisaldub valitsuse tegevusprogrammis ning järgmise aasta aprillis tehakse selle kohta ka konkreetseid ettepanekud. Hindamise tulemi andmeid peaks saama jagada nii valdkondade sees kui ka üleselt – see aga eeldab, et andmed on ühtselt talletatud.

Lisaks on laste heaolu reformi osana kavas siduda lapse erivajaduse hindamine sellega, mis laadi sekkumist laps vajaks, st hindamine peaks viima konkreetsete tegevusteni. Üks võimalusi selleks on mitmetasandiline hindamine, mis koosneks baas- ja spetsiifilisemast hindamisest. Seejuures ei peaks mitmete sekkumiste eelduseks olema puude raskusaste, vaid lähtuda tuleks konkreetse lapse vajadustest.

Juhtumikorralduse vastutus koondub küll tõenäoliselt lastekaitsele, kuid hindamise eest keskselt vastutajat ei kiirustata veel määrama. Üks häid võimalusi oleks ministeeriumi hinnangul, et esmase hinnangu annavad kooli tugispetsialistid. Juhul, kui koolis on näiteks tervise- või sotsiaalspetsialist last hinnanud, võiksid need andmed olla tulevikus ka jagatud. (Intervjuu 14.09.2023)

- Kasvab vajadus arendada välja ja ühtlustada sotsiaal- ja haridussüsteemi vahelisi ning KOV-ide üleseid meetodeid tugiteenuste tagamiseks ja [seiramiseks ning abivajaduse hindamiseks](#). Selleks on vajalik tugispetsialistide võimekuse konsolideerimine ja [vastastikuse nõustamissüsteemi](#) kujundamine. ([Cumulus Consulting, 2022a](#))

Samuti on teenuste arendamiseks Sotsiaalministeeriumi hinnangul väga vajalik, et teenuse sisu ja sihtrühm oleksid paigas ning igapäevane roll selgelt piiritletud. Sellisel juhul on võimalik mõõta ka konkreetseid tulemusi. Näiteks on ministeeriumi sõnul praegu suures

pildis ebaselged sotsiaalse rehabilitatsiooni eesmärgid, kuna kohati tegeletakse nende küsimustega, mis peaksid olema hariduse tugiteenuste või tervishoiusüsteemi ülesanded. Reformi üks suundi on ka piiritleda selgemalt spetsialistide tööaeg koolis ning arv ühe õpilase kohta. (Intervjuu 14.09.2023)

- Erivajadusega laste tugisüsteemi korrastamise reformi fookus on raske ja sügava puudega lastele teenuste korralduse süsteemi arendamisel. See valdkond on KOV-i piire ületav, kuna teenuste tagamine ei ole väikese sihtrühma tõttu KOV-idele alati jõukohane. Seega kasvab KOV-ide vahelise (maakonnaülese) **koostöö vajadus** teenuste tagamisel ja selleks vajaliku süsteemi loomisel.
- Arvestades reformi üht eesmärki tagada teenused lapsed peamises viibimiskohas, ei saa eeldada riigi rolli kasvu teenuste osutamisel. ([Cumulus Consulting, 2022a](#))

Kokkuvõttes on Eesti hariduspoliitika kaasava hariduse põhimõtete rakendamisel astunud olulisi samme. Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuuri viis põhimõtet ning Eesti haridusvaldkonna arengukava 2035 näitavad selget suunda kaasava hariduse pakkumisel, rõhutades varajast sekkumist, kõigile sobiva õpikeskkonna kujundamist, kvalifitseeritud professionaalide tähtsust, tugisüsteemide ja rahastamise olulisust ning usaldusväärsete andmete kogumist. Alates kaasava hariduse ametlikust algusest 2010. aastal on Eestis edendatud õppekorraldust, mis toetab iga õpilase individuaalseid vajadusi, pakkudes tugisüsteeme tavaklassides ja vajadusel eriklassides või spetsiifilistel juhtudel haridusliku erivajadusega õpilaste koolides.

Kaasava hariduse põhimõtete rakendamist hindavad uuringud näitavad, et kaasava hariduse rakendamine on pikaajaline ja keerukas protsess, mis nõuab ühiskondliku mõtteviisi muutust, piirkondlikku koostööd ja pühendumist haridusasutustelt ning kohalike omavalitsustelt. Eriõppe ja kaasava hariduse agentuuri põhimõtete ning Eesti haridussüsteemi rakenduste järgi peab kõigile õpilastele olema tagatud kvaliteetne haridus, mis arvestab nende individuaalseid akadeemilisi ja sotsiaalseid vajadusi. Samas on selge, et väljakutseid esitavad õpetajate ja koolide piisav toetamine ning hariduse tugiteenuste pakkumine. Laste ja perede vajaduste esikohale seadmine nõuab jätkuvat tähelepanu, ressursse ja koostööd haridus-, sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna vahel. Erivajadustega laste tugisüsteemi tõhustamiseks on algatatud reformid, mis keskenduvad erinevate süsteemide vahelise infovahetuse parandamisele, tugiteenuste paremale korraldusele ja kohalike omavalitsuste rolli suurendamisele.

2. Hariduslike tugiteenuste korraldusest Eestis ja valitud välisriikide näitel

Eelkirjeldatud suundumustest on Eestis üha levinum tugispetsialistide koondumine valla või linna ühte keskusesse, et tulla toime spetsialistide puudusega ja tagada parem valdkondadevaheline koostöö ([Cumulus Consulting, 2022b](#)). Nende seas toimib hästi näiteks Saaremaa Toetava Hariduse Keskus, mille puhul töötavad tugispetsialistid enamuse ajast koolides, kuid on tugikeskuse alluvuses ja saavad sealt ka täiendkoolitusi. Saare valla siseses asutuses on nii haridus- kui ka sotsiaalvaldkonna teenused ja õpilaskoduga kool. Viljandi linnas on kõik koolides töötavad tugispetsialistid koondatud ühe keskuse koosseisu ([Cumulus Consulting, 2022b](#)), sarnase ülesehitusega on Pärnu Õppenõustamiskeskus ([Cumulus Consulting, 2022a](#)).

Tartus on Hariduse Tugiteenuste Keskusel (HTK) valdkonna strateegilise arendamise funktsioon (sh optimaalse töömahu planeerimine, uute tugiteenuste mudelite rakendamine jt), spetsialistide tegevuse koordineerimise ja meetoodilise nõustamise funktsioon kui ka lapsevanematele ja lastele asutusevälise nõustamisteenuse funktsioon ([Cumulus Consulting, 2022b](#)). Lisaks pöörduvad Tartus tavakoolid vajadusel nõu saamiseks linna HEV-koolide poole ([Haap Consulting, 2023](#)). Harjumaal tegutsevad KOVi-sisesed tugispetsialistide koondavad keskused Kuusalus ja Harkul, plaanid valla juurde keskus luua on ka Jõelähtmel ja Kosel, mitmes vallas on aga asjakohaseim spetsialistide ja teadmiste koondumine valla suurima kooli juurde (vt lähemalt peatükist 2.1).

Eelkirjeldatud KOVi-siseste tugikeskuste kujundamisel on eeskuju võetud Norrast. Olulise erinevusena aga paiknevad Norra tähenduses kompetentsikeskused (täpsemini haridusliku ja psühholoogilise nõustamise teenus) igas omavalitsuses (KOV-i haldusalas) ning keskustel on seaduse järgi erivajaduse hindamise ja haridusasutuste nõustamise funktsioon. (European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2016; [Fasting jt 2023](#)) Kompetentsikeskuse eksperthindamise põhjal tehtud otsuse elluviimine on koolile kohustuslik ning kool peab leidma võimalused eritoe pakkumiseks. Lisaks eritoele koolis võib erandjuhul suunata lapse ajutiselt (paariks nädalaks või kuuks) väikeklassidega erikooli. ([Haap Consulting, 2023](#))

Seejuures on mitmes Norra omavalitsuses viimastel aastatel püütud kompetentsikeskuste struktuuri uuendada, et suurendada hindamisotsuste kõrval keskuste nõustavat ja ennetavat rolli. Näiteks on võetud eesmärgiks luua lasteaia/kooli ja kompetentsikeskuse vahele kindel ühenduslüli: kompetentsikeskuse nõustaja võib töötada haridusasutuses kindlatel päevadel (nt 0.5 koormusega) kohapeal ning osaleda iganädalastel lasteaia/kooli tugirühma koosolekutel ja töös. Esineb ka tervisekeskustega integreeritud kompetentsikeskuseid, mille puhul keskuse juht vastutab valdkondadeülese koostöö eest. ([Haap Consulting, 2023](#); [Nordhagen jt, 2022](#)).

Maakonnaülese koostöö hea näide on aga mitmetes Norra maakondades kokku kutsutud kooliomanike- ja juhtide ühendused (näiteks [Jærskulen](#)). Ühenduste eesmärk on koole ja koolidirektorite tööd arendada ning planeerida, kuidas ressursse õpilaste toetamiseks paremini kasutada. Ühenduste tööd reguleerivad vallavolikogude otsused ja kokkusaamisi ning koolitusi korraldab ühenduse töörühm ning arendusjuht. Ühenduse raames toimuvad kooliomanikega mitu korda aastas kohtumised, mille teemad varieeruvad. Näiteks võivad omavalitsused töötada ühise strateegia kallal, mis aitaks leevendada pandeemiajärgset koolist puudumise probleemi. ([Haap Consulting 2023](#))

Sarnaselt Norraga nõustavad ka Hollandis koole kohalikud nõ ekspertiisikeskused ning ka erivajaduse hindamise vastutus lasub kohalikul tasandil. Hollandis koonduvad ühe piirkonna kõik tavakoolid ning erinevatele hariduslikele erivajadustele keskenduvad koolid koostööühendustesse (*Samenwerkingsverband*), mille eesmärk on tagada piirkonna koolides vajalikud tugisüsteemid ning leida erilist tuge vajavatele õpilastele sobivaim koolikoht. Piirkondlike koolide koostööühendusi rahastab riik, kuid ühenduse vastutus on jagada koolide vahel ressursse lisatõe võimaldamiseks. Samuti on ühenduse ülesanne hinnata kooli pidaja ettepanekul õpilase vajadust lisatõe järele ning anda nõu sobiva toe kohta, konsulteerides selleks vajalikke eksperte. (Hollandi keskkaridusseadus, 2020; Eurydice, 2022)

HEV toe piirkondliku korralduse poolest on huvipakkuv ka Valteri Kool – Soome Haridusameti all tegutsev riiklik nõustamiskeskus, mis pakub lasteaedadele ja koolidele teenuseid nii üld-, tõhustatud kui ka eritõe võimaldamiseks. Keskuse põhieesmärk on, et laps saaks võimalikult palju tuge oma kohalikus koolis. Valteri nõustamiskeskuse kontorid on viies asukohas – Helsingi, Jyväskylä, Kuopio, Mikkel, Oulu – ja teenuseid kasutab 70% Soome omavalitsustest. Valteri all on ka erikool, kuhu jõuab õppima 13% Valteri teenuseid saanud õpilastest (Valteri.fi 2019)

Õpetajaid julgustatakse keskuse poole pöörduma mis tahes muredega, et neile võimalikult varakult lahendusi otsida. (Valteri.fi 2022) Seejuures on Valteri nõustamiskeskuses kokku 50 hariduskonsultanti, kelle põhitöö on tavakoolide toetamine. Konsultant kogub juhtumi kohta kogu info ning edastab selle saatekirjana Valteri meeskonnale, kuhu võivad kuuluda logopeed, psühholoog ja õpetaja. Valteri viies üksuses on ka kohapeal arstid ning füsioterapeudid ehk kogu tugi on ühe katuse all. Seejärel tehakse otsus pakutava toe kohta. Enamasti külastatakse kooli ja hinnatakse probleemi kohapeal. Nõustamiskeskus pakub ka korduvkülastusi ning kaugkonsultatsiooni. Nõustamise käigus haritakse õpetajaid ning jagatakse nendega praktilisi näpunäiteid ja õpetamise meetodeid.

Teenust kasutab ca 200 omavalitsust, kaugel põhjas või idas on kliente vähem. Praegusel ajal toimub umbes 1000 koolikülastust aastas ning selle vajaduse katab meeskond 50 konsultandi ja teiste spetsialistidega. Teenust rahastab osaliselt riik, omaosaluse peab aga alati tasuma ka omavalitsus. (Haap Consulting, 2023)

Suurema erivajaduse korral võidakse õpilane suunata ka ajutiselt, 2–6 nädalaks, Valteri erikooli, kus pakutakse väga intensiivset tuge, õpilase naasmisel tavakooli aga antakse õpetajatele põhjalikke juhiseid toe jätkamiseks. Alalisele õppele Valteri erikoolis peab alati eelnema tugiperiood. Avalduse lapse Valteri erikooli suunamiseks teeb kohalik omavalitsus koos vanema või eestkostjaga, otsuse langetab kohalik omavalitsus, kes katab ka lapse transpordikulud erikooli. Samuti võib tugimeeskond minna tugiperioodiks kooli kohapeale (võib osaliselt toimuda ka kaugnõustamisena), mis on küll kallim, kuid eelistatum lahendus. (Haap Consulting, 2023)

2.1 Harjumaa eripära ja arengusuunad

Harjumaa omavalitsused on silmitsi seisnud haridusliku erivajadustega laste arvu tõusuga, mis seab surve nii piisavas mahus ja sobiva kvaliteediga teenuste pakumisele. Luua tuleks seega täiendavaid õppekohtasid (sh uusi koole), riigilt aga oodatakse erialaspetsialistide koolitustellimuse suurendamist. (Harjumaa Omavalitsuste Liit, 2023). Ka Harjumaa tugispetsialistid ise peavad väga oluliseks piisavaid koolitusvõimalusi erinevatele

tugispetsialistidele (sh nt abiõpetajatele). Puudust tuntakse nii vallasisestest kui maakonnaülesest erialaspetsialistide koostöövormidest. ([Streimann ja Vilms, 2021](#))

Harjumaa arengustrateegia 2040+ kohaselt on piirkondlikult nõudlus haridusteenuse järele erinev. Eelkõige Rae, Harku, Kiili, Viimsi ja Saue valdade ning vähesemal määral ka teiste omavalitsuste arenevates piirkondades (nt Keila linn, Saku vald) on nii lasteaia- kui ka koolikohtade puudus, samas tuleb osades paikades kohati kaaluda nt kooliastmete vähendamist ([Harjumaa Omavalitsuste Liit, 2023](#)).

Harjumaa omavalitsuste arengukavadest ilmneb, et mitmes omavalitsuses on tehtud plaane või astunud samme, et tugevdada HEV laste tugisüsteemi **mitme valla/linna koostöös**. Seejuures näib sellesuunaline koostöö olevat koondunud eelkõige Lääne-Harjumaale:

- Rae vald plaanib koostöös Raasiku, Kiili, Kose ja Jõelähtme valdadega rajada ühise erivajadusega lastele suunatud õppe- ja kompetentsikeskust, mille juurde kuuluks nii rehabilitatsioonikeskus kui ka toimetuleku- ja hooldusõpe.
- Koostöös teiste Lääne-Harju KOVidega plaanib Saue vald rajada Salu kooli baasil Lääne-Harjumaa piirkonnas haridusliku erivajadustega laste kooli. Koostööd selleks tehakse mh Saku vallaga.
- Saku vald on võtnud eesmärgiks luua erivajadusega õpilastele koolikohti koostöös naaberomavalitsuste või erakoolidega. Vallas on kõige rohkem eriõppe pädevust Kajamaa koolis, millest plaanitakse kujundada valla tugi- ja nõustamiskeskus, sh kooli suuremaks ehitades või kool uude asukohta kolides. Koostööd tehakse selleks mh Saue vallaga.
- Ida-Harju vallad osalevad projektis „Ida-Harju piirkonna koostöömudeli loomine integreeritud teenuste pakkumiseks varajase koolist väljalangevuse ennetamiseks ja sekkumiseks”.
- Ida-Harju valdadest teevad omavahel tugiteenuste tagamiseks koostööd ka Kuusalu vald ja Loksa linn.

Lisaks joonistuvad Harjumaa KOVide viimastest arengukavadest välja järgmised HEV toe korralduse suundumused:

- Valla- või linnaülese (või KOVide ülese) **tugikeskuse** loomise plaani on mainitud rohkem kui pooltes arengukavadest.
- HEV toe parandamisel on seni palju keskendutud uute hoonete rajamisele, et tagada eriklasside olemasolu.
- Mitmes omavalitsuses organiseeritakse lapsele transport teise KOVi erivajadusega laste kooli, nt käivad Kiili lapsed Saku vallas Kajamaa koolis.
- Spetsialistide puudus paistab olevat teravam Ida-Harju valdades, eriti Kuusalus, Loksal, Anijal.
- Mõnevõrra eristub Maardu linn, kus paistavad olevat teenused tagatud ning koostööd teiste valdadega pole mainitud; leitakse, et kuna õpilaste arv on olnud stabiilne, tuleks pigem tuleks koolivõrku korrastada¹.
- Samuti eristub Viimsi, kus plaanitakse lisaks tugikeskusele luua konsortsium haridusvaldkonna koordineerimiseks; aina suurenevale nõudlusele vastamiseks tehakse Viimisis tihedat koostööd erasektoriga – plaanitakse luua mitmeid erakoole.

---

¹ Siinse uuringu intervjuus Maardu linnaga see vajadus kinnitust ei leidnud.

Järgnevalt kirjeldame lühidalt iga uuringusse kaasatud omavalitsuse arenguplaane ning praegust olukorda HEV toe tagamisel kehtivate strateegiadokumentide põhjal.

Anija

HEV toe korraldamisel on Anija valla üheks suuremaks katsumuseks hariduslike erivajadustega laste arvu kasv ning puudus tugispetsialistidest, sh eripedagoogidest, psühholoogidest ja logopeedidest ([Arengukava 2021–2027](#)). Valla heaoluprofiili ([2020](#)) kohaselt tuleks luua ka sotsiaalpedagoogi ametikoht, kes teenindaks valla kolme kooli.

Tugevusena toob heaoluprofiil esile, et vallas töötab kolm lastekaitsepspetsialisti, kes juhivad edukalt võrgustikutööd ja teevad head koostööd haridusasutustega (arenguruumi on aga koostöös tervisekeskusega). Koolist väljalangemise ennetuseks on Anija vallas kaardistatud riskiperede andmed, mõned juba varakult enne kooli.

Samuti on õnnestunud parandada füüsilist koolikeskkonda: nimelt saavad kaasava hariduse põhimõtete rakendamise toetusmeetme abil Kehra Gümnaasium ja Aegviidu kool eriklassid ning Alavere kooli paigaldatakse invatõstuk ([Arengukava 2021–2027](#)).

Harku

Kavas on luua valla tugikeskus, mis tõstaks haldussuutlikkust, aitaks kaasavat haridust koordineerida ja arendaks koostööd ([Haridusvaldkonna arengukava aastani 2024](#)). Samuti on valla tegevuskavas (2023-2026) kirjas eesmärk rajada erasektoriga koostöös lasteaed-kool hariduslike erivajadustega lastele².

Plaanid tõukuvad probleemist, et kaasava hariduse tingimused on kooliti väga erinevad ([Haridusvaldkonna arengukava aastani 2024](#)). HEV lapsi ja nende peresid toetatakse suures osas valla tugiteenustega; sealjuures koordineerib HEV lapse juhtumikorraldust lastekaitsepspetsialist. Lisaks toetab HEV laste tavaklassis õppimist Tabasalu Ühisgümnaasiumi tugikeskus, mille koosseisus on kolm sotsiaalpedagoogi, üks psühholoog, kaks abiõpetajat, üks õpiabi õpetaja, üks logopeed, kaks eriklassi õpetajat. ([Kaasava hariduse lisa](#))

Suurendatud on eriklasside arvu: Tabasalu hariduslinnakus avati 2021. aastal uus õppehoone, kus on ka 50 HEV õppekohta I–III kooliastmele. ([Haridusvaldkonna arengukava aastani 2024](#))

Samuti tehakse tööd ennetuse nimel: 2–3 korda aastas toimuvad haridusasutuste tugispetsialistidele ühised infopäevad; lisaks ühised juhtumite arutelud erinevates haridusasutustes. ([Kaasava hariduse lisa](#))

Jõelähtme

Arengukavas ([2023–2035](#)) tõdetakse, et HEV toe tagamisel on kõige suurem katsumus laste arvu kiire kasv vallas ja sellest tulenev ruumipuudus. Lisaks on keeruline leida ja hoida personali, sest konkureeritakse teiste valdade või linnadega.

Parema HEV tugisüsteemi tagamiseks on arengukavas püstitatud mh järgmised eesmärgid:

- Töötada välja ja arendada haridusasutuste juures tugimeeskonna töö mudelit, et tagada õpilaste toevajaduse märkamine.
- Võtta kasutusele Ida-Harju projektis loodav koostöömudel. Sealjuures tagada võrgustikupõhine ennetustöö. (Jõelähtme vald osaleb Ida-Harju piirkonna projektis, mille eesmärk on koostöömudeli loomine integreeritud teenuste pakkumiseks varajase koolist väljalangevuse ennetamiseks.)

---

² Siinse uuringu intervjuus Harku vallaga lasteaed-alkkooli plaan kinnitust ei leidnud.

- Luua valla tugiteenuste keskus, eesmärgiga koordineerida ja osutada teenuseid (psühholoog, nõustaja jne) haridusasutuste üleselt; arendada haridus- ja noortevaldkonna asutuste ülest koolitussüsteemi.
- Kasutada laste ja noortega seotud võrgustikutöös juhtumikorraldajaid (sh töö mitteaktiivsete noortega), täita see eesmärk koostöös teiste KOVidega
- Luua koostöös riigiga perepesad, mis pakuks lastele ja vanematele suunatud teenuseid ühtses asutuses. Vald peab selleks võimaldama sobivad ruumid.

Keila

Laste arvu kasvust ning kaasava hariduse korralduse nõuetest tingituna on muret valmistanud ruumikitsikus. Rõhku on pandud eriklasside loomisele, et võimaldada suuremat tähelepanu õpilastele ning ennetada õpetajate ülekoormust. Sellest lähtuvalt on arengukavas seatud eesmärgiks luua Keila Kooli eraldi õppehooned I-II ja III-IV kooliastmele.

Keila linn on ka õpirände sihtkoht: Lääne-Harju vallast suundutakse lisaks Tallinnale peamiselt õppima Keila koolidesse. Lisaks märgib arengukava, et haridusvõrgu ja haridusteenuse arendamine toimub koostöös naaberomavalitsustega ja riigiga lähtuvalt Keila piirkonna hariduskeskuse rollist. ([Arengukava 2035](#))

Kiili

Järjepidevalt on suurendatud eriklasside arvu: Kiili Gümnaasiumis oli 2020. aasta seisuga eriklasse juba kaheksa. Samuti teeb vald erivajadustega õpilaste koolitamiseks koostööd teiste omavalitsustega, sh organiseerib transpordi Saku valla Kajamaa Kooli jt erivajadustele spetsialiseerunud õppeasutustesse.

Lähema paari aasta jooksul peetakse vajalikuks koostada eraldi valdkonna arengukava, milles määratakse arengusuunad uute koolihoonete rajamiseks.

Koostöös Rae ja Raasiku vallaga on välja pakutud idee ehitada ühine erivajadustega lastele mõeldud HEV õppe- ja kompetentsikeskus kuni 100-le lapsele, mis asuks naabervallas, kuid teenindaks laiemat piirkonda.

Samuti on arengukavas seatud järgmised eesmärgid: multifunktsionaalne sotsiaalkeskuse arendamine; vajaduspõhise teenuste võrgu arendamine laste abivajaduse ennetamiseks ja olemasolevate probleemide vähendamiseks. ([Arengukava 2023–2030](#))

Kose

Arengukava kohaselt valmistab Kose vallale enim muret lasteaia- ja koolikohtade puudus, eriti Kosel ning Kose-Uuemõisas. Samuti on keeruline tagada kaasava hariduse rakendamiseks vajalikud teenused ja tugispetsialistid ning arvestada õpilaste eripäradega. Üks katsumusi on ka õpetajate järelkasv ning motiveerimine, sealhulgas teatud õpetajate ning kaasaegsete eluasemete puudus ja konkurents teiste piirkondadega.

Arengukava kohaselt on plaanis analüüsida Kose ning Kose-Uuemõisa piirkonna lasteaia- ja koolikohtade pakkumise alternatiive ja koostada ning viia ellu tegevusplaan, et tagada kaasaegne looduslähedane õpiruum.

Samuti on arengukavva märgitud plaan luua HEV-lastele lasteaedades ja koolides toevõimaluste tagamiseks vallaulene tugikeskus. ([Arengukava 2023–2035](#))

Kuusalu

Kitsaskohtadena tuuakse valla heaoluprofiilis esile tugispetsialistide väga suur puudus ja hajaasustusest tingitud probleemid – transpordiprobleemid, ajakulu.

Kuusalu Hariduse Tugikeskuse käivitamine 2017. aastal on võimaldanud ressursse paremini koordineerida ning spetsialistide täiendkoolitust korraldada, küll aga on keeruline leida tugikeskusesse vajalikke spetsialiste. Muret valmistab ka paljude õpetajate ebaühtlane eripedagoogiline väljaõpe. ([Haridusvaldkonna arengukava 2023–2027](#))

[Heaoluprofiili 2020](#) kohaselt on probleemideks ka HEV laste kooli koha saamine, teenustele transport ja õpilaskodu puudumine.

Haridusvaldkonna arengukavas seatakse HEV laste toetamisel eesmärkideks koolidevaheline koostöö, mentorsüsteemi arendamine HEV-õppijate ja nende vanemate toetamiseks ning õpetajate ja tugispetsialistide motivatsioonipaketi loomine ja koostöö tõhustamine haridusasutuse sees ja vahel. ([Haridusvaldkonna arengukava 2023–2027](#))

Heaoluprofiili kohaselt tuleks luua lapsevanemate tugikeskus, kus vanemad saaksid perelepituse, psühholoogi, pereterapeudi teenuseid. ([Heaoluprofiil 2020](#))

Lääne-Harju

Arengukava järgi on Lääne-Harju valla üks põhiküsimusi, kuidas tekitada vallasisene integreeritud ja optimaalne haridusvõrgustik ning pakkuda ühtlaselt kõrget haridusteenust kogu vallas.

HEV tugisüsteemi parandamiseks on püstitatud mh järgmised eesmärgid:

- Kooli- ja lasteaiahoonete korrastamine ja kaasava hariduse rakendamiseks tingimuste loomine
- Haridusasutuste töötajate motivatsioonisüsteemi rakendamine ja arendamine
- Hariduslike erivajadustega laste ja noorte tugiteenuste (Lääne-Harju Tugipesade) arendamine ja lõimimine sotsiaalvaldkonna teenustega.
- Haridusasutuste, ettevõtete ja vabaühenduste koostöö arendamine
- Haridusasutuste võrgu korrastamine ([Arengukava 2019–2030](#))

Tugipesa tähendab, et tugispetsialistid töötavad oma kogukonnas kooli koosseisus ja teenindavad mitut piirkonna asutust. Siinse uuringu küsitluses märkisid valla esindajad, et tugipesadega on saavutatud terviklikkus: lapse haridusteed puudutavad juhtimisotsused on terviklikumad, kiiremad ja kogukonna/piirkonna eripärasid arvestavad. Samuti kasutatakse kliendihaldussüsteemi, kus kajastub info lapsele osutatavatest teenustest lasteaiast kooli lõpetamiseni. Tugipesa asutused saavad üheskoos leida lahendusi lapse arengu ja õpitee toetamiseks. Toimib ka võrgustikutöö teenusepakkujatega väljastpoolt valda.

Loksa

Arengukavas tõdetakse, et õpilaste arvu vähenemise tõttu tuleb Loksa linnal ja naaberomavalitsustel teha koostööd ühise haridusstrateegia väljatöötamiseks. Hariduslike erivajadustega laste tugisüsteem vajab linnas täiendamist. Linnas on puudus tugiteenustest, -spetsialistidest ja õpetajatest.

Arengueelduste seas toodi arengukavas esile, et linna haridusasutused on tõmbekeskuseks ümbruskonna valdade lastele.

Siinse uuringu küsitluses mainiti linna laste ja perede komisjoni, kes püüab ennetada ja lahendada HEV laste probleeme. Tõdeti, et koostööd on tehtud Kuusalu vallaga, kuid teenuse pakkujaid ei jagu ka nendel. ([Arengukava aastani 2024](#))

Maardu

Olemasolevatele andmetele tuginedes ei ole uute koolikohtade rajamine vajalik, kuna õpilaste arv on olnud aastaid stabiilne. Leitakse, et pigem tuleks arutada koolivõrgu korrastamise võimalusi. Tugiteenused on Maardu linna koolides üldiselt tagatud. (Arengukava)

Ühe olulise probleemina on arengukavas tõstatatud füüsiline õpikeskkond. Maardu Põhikoolis ja Maardu Gümnaasiumis on eriklassid, kus õpivad HEV-õpilased nii tõhustatud kui ka eritoe vajadustega. Eriklassid (ning eriti toimetulekuõppel olevad klassid) vajavad kaasajastamist. Arengukavas on seatud eesmärk luua Maardu linnas optimaalne koolivõrk. Samuti püüeldakse selle poole, et tänu läbimõeldud otsustele, kvaliteetsele haridusele ja korras hoonetele eelistavad maardulased ennekõike koduvalla haridusasutusi. ([Arengukava 2022–2030](#))

Raasiku

Arengukava kohaselt on valla haridusasutuste füüsiline olukord üldiselt hea, millele on aidanud kaasa ka viimastel aastatel tehtud investeeringud. Küll aga on nõudlus hariduse tugiteenuste järele suurem kui valla võimekus neid pakkuda. Samuti valmistab muret ruumipuudus, sh Raasiku põhikoolis ja Aruküla Vabas Waldorfkoolis.

Plaanis on luua hariduse tugiteenuste keskus (psühholoog, sotsiaalpedagoog, eripedagoog, logopeed, tugiisikud), samuti rakendada meetmeid, et tagada kvalifitseeritud personali olemasolu valla haridusasutustes. ([Arengukava 2019–2028](#))

Koostöös Rae ja Kiili vallaga on ka kaalutud ühise erivajadustega lastele mõeldud HEV õppe- ja kompetentsikeskuse ehitamist kuni 100-le lapsele, mis teenindaks laiemat piirkonda (Kiili valla arengukava).

Samuti veab Raasiku vald eest Ida-Harju hariduse tugiteenuste projekti, mille käigus luuakse kohaliku tasandi koostöömudelid integreeritud teenuste pakkumiseks varajase koolist väljalangevuse ennetamiseks ja sekkumiseks.

Rae

Arengukava kohaselt on Rae vallas järjepanu suurenenud hariduslike erivajadustega laste hulk nii lasteaias kui ka koolis. Vallas puuduvad võimalused pakkuda õppekohta toimetuleku- ja hooldusõppel olevatele lastele, mis senini on lahendatud koostöös riigi, teiste omavalitsuste ja erakoolidega.

Hariduslike erivajadustega lastega kaasneb veel teisigi väljakutseid: sageli peavad vanemad suhtlema mitme erineva asutusega ning alati ei saada abi koduvallast; vähe on koostööd teiste valdkondadega (nt sotsiaalvaldkond); puudu jääb kompetentsist ja vastavast taristust.

Vajadus oleks spetsiaalse õppe- ja kompetentsikeskuse järele, mille juurde kuulub nii rehabilitatsioonikeskus kui ka toimetuleku- ja hooldusõpe. Arengukavas leitakse, et mõistlik oleks see lahendada koostöös mitme omavalitsusega. Seni on plaane selleks peetud Raasiku ja Kiiliga (Kiili valla arengukava), küsitlusest saadud info kohaselt ka lisaks Kose ning Jõelähtmega.

Samuti võiks ülevallaline tugisüsteem võimaldada erinevate asutuste töötajatel omavahel kogemusi jagada, aga toetada ka lapsevanemaid. ([Hariduse ja noorsootöö arengukava 2020](#))

Saku

Arengukava kohaselt on jätkuvalt tarvis luua valda põhihariduse omandamiseks uusi koolikohti, samuti pole vallas piisavalt tugispetsialiste.

Eesmärgiks on võetud luua erivajadusega õpilastele koolikohti koostöös naaberomavalitsuste või erakoolidega. Saku vallas on kõige rohkem eriõppe pädevust Kajamaa Koolis, millest saaks kujundada valla tugi- ja nõustamiskeskuse. Näiteks käivad Kajamaa koolis lapsed Kiili vallast (Kiili arengukava kohaselt organiseerib vald selleks transpordi). Nõudluse suurenemise tõttu tuleks kool suuremaks ehitada või uude asukohta kolida. Selleks tehakse koostööd Saue vallaga. Hetkel mahutab Kajamaa Kool kuni 50 erivajadusega õpilast. ([Lisa - Lähteolukorra ülevaade](#))

Lisaks arendatakse Saue vallaga seal asuvat Salu kooli erivajadustega lastele. ([Arengukava 2035+ tegevuskava](#))

Saue

Saue vald seisab arengukava kohaselt silmitsi koolikohtade nõudluse kõikumisega kasvupiirkondades – viimase nelja aastaga on õpilaste arv kasvanud ligi 500 võrra, kasvust suurem osa on koondunud Laagri Kooli.

Saue valla koolivõrgu osa on ka Maidla külas asuv ja erakoolina tegutsev Salu kool erivajadusega lastele, mille pidaja on MTÜ Puuetega Laste Keskus Lootus. Koostöös teiste Lääne-Harju KOVidega plaanib Saue vald rajada Salu kooli baasil Lääne-Harjumaa piirkonnas haridusliku erivajadustega laste kooli. ([Arengukava 2022–2035](#))

Viimsi

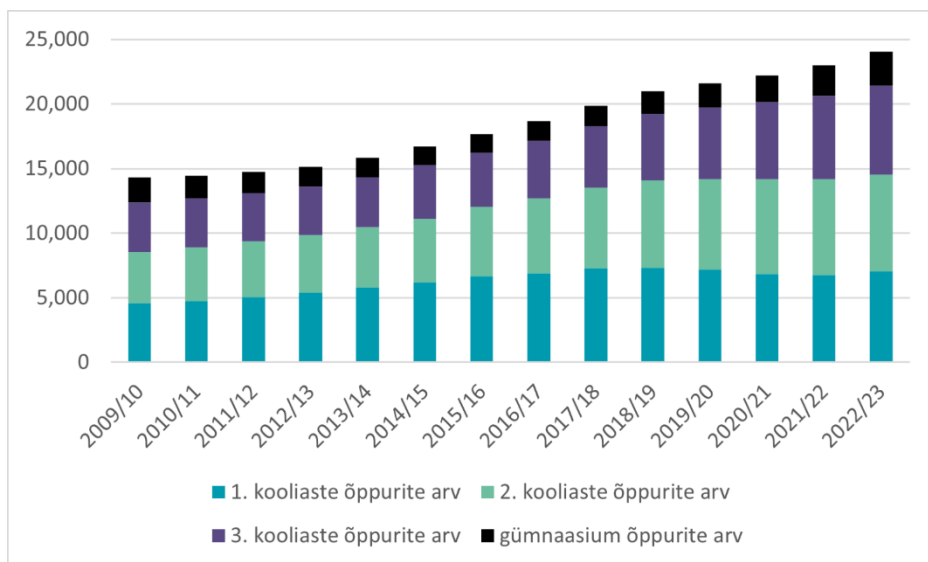
Arengukava kohaselt on üks Viimsi valla peamisi katsumusi rahvastiku arvu kasv ja sellest tulenev vajadus uute õppekohtade järele. Uusi koolikohti plaanitakse luua koostöös eraettevõtjatest koolipidajatega.

Lisaks plaanitakse moodustada valla hariduskonsortsium, kuhu kuuluksid Viimsi üldhariduskoolide, ARTIUMI jt valdkondlike spetsialistide esindajad. Konsortsium võimaldaks tõhusamalt ressursside kasutust koordineerida. See tähendab muuhulgas koolide ruumide suuremat ristikasutust ning õpetajate ja õpilaste liikumist koolide vahel erinevate ainete õppimiseks selleks kõige paremini sobivas keskkonnas ja spetsialistide juhendamisel.

Lisaks on seatud arengukavas eesmärgiks teenuste pakkumise tsentraliseerimine tuge vajavate ja erivajadustega laste toetamiseks hariduse omandamisel. ([Haridus- ja noortevaldkonna arengukava 2021–2030](#)) Viimsi valla 2023. a eelarve üks prioriteete alustada (koostöös haridusasutustega) erivajadustega inimestele (sh lastele) teenusekeskuse ([Viimsi vald, 2023](#)).

3. Ülevaade Harjumaa haridusvõrgust

Vaatlusalusel perioodil (2009–2023) on õpilaste üldarv Harjumaa koolides järjepidevalt kasvanud. See on kooskõlas üldise elanike arvu tõusuga Harju maakonnas. Harjumaa koolides (v.a Tallinnas) õppis Eesti Hariduse Infosüsteemi andmeil 22/23. õppeaastal 24 050 õpilast: neist 7046 esimeses kooliastmes, 7464 teises kooliastmes ja 6922 kolmandas kooliastmes ning 2618 gümnaasiumiastmes. Esimesed kolm kooliastet on õpilaste arvu poolest üsna sarnase suurusega. Kui 20/21. ja 21/22. õppeaastal jäi esimese kooliastme õpilaste arv alla 7000, siis 22/23. õppeaastal tõusis taas üle 7000 nagu oli ka õppeaastatel 17/18–19/20 (Joonis 1) Maakonnas õppivate gümnaasiumiõpilaste arv on aasta-aastalt kasvanud.

Joonis 1. Õpilaste arv Harju maakonnas 2009–2023 (v.a Tallinn) kooliastmeti (statsioonarne õpe) (EHIS)

Tabel 1 Tabel 2 on ülevaade õpilaste arvu kohta 22/23. õppeaastal Harjumaa omavalitsustes ja koolides, jagatuna kooliastmete kaupa. 22/23. õppeaastal oli Harju maakonnas 58 kooli, kus on vähemalt üks esimesest kolmest kooliastmest, neist 53 munitsipaalomandis ja viis eraomandis (tabelis tähistatud tärniga). Esimeses kolmes kooliastmes õppis kokku 21 412 õpilast. Anija vallas on kolm kooli, kus õppis kolmes kooliastmes kokku 588 õpilast. Harku vallas on kokku viis kooli, kus õppis 1877 õpilast. Jõelähtme vallas on kokku kolm kooli, kus õpilasi 752. Keila linnas on kaks kooli, millest üks erakool. Kahes koolis õppis kokku 1603 õpilast. Kiili vallas on üks kool, milles esimeses kolmes kooliastmes oli kokku 852 õpilast. Kose vallas on neli kooli, milles õppis kokku 924 õpilast. Kuusalu vallas on kolm kooli, kus õppis 734 õppijat. Lääne-Harju vallas on kuus kooli, kus õpilasi kokku 1153. Loksa linnas on üks kool, mille esimeses kolmes kooliastmes õppis kokku 214 õpilast. Maardu linnas on kolm kooli ja õpilasi neis kokku 1380. Rae vallas on koole seitse ja neist üks on eraomandis. Õpilasi oli 22/23. õppeaastal kokku 3522. Raasiku vallas oli neli kooli, millest üks eraomandis. Kokku õppis neis 749 õpilast. Saue vallas on kaheksa kooli, neist kaks eraomandis. Kokku õppis 2914 õpilast. Salu kool Saue vallas on mõeldud erivajadustega lastele. Saku vallas on kolm kooli, kus õppis kokku 1539 õpilast. Kajamaa kool Saku vallas on mõeldud hariduslike erivajadustega õpilastele. Viimsi vallas on viis kooli, kus õppijaid kokku 2611.

Tabel 2. Maakonna üldhariduskoolid (va Tallinn) ja õpilaste arv statsionaarses õppes 22/23. õppeaastal (EHIS)

KOV	Kooli nimi	I aste	II aste	III aste	Kokku
Anija vald	Aegviidu Kool	26	29	27	82
	Alavere Põhikool	27	24	31	82
	Kehra Gümnaasium	138	156	130	424
Harku vald	Harkujärve Põhikool	134	126		260
	Muraste Kool	136	161		297
	Tabasalu Kool	273	287	523	1083
	Vääna Mõisakool	53	54		107
	Vääna-Jõesuu Kool	68	62		130
Jõelähtme vald	Kostivere Kool	60	52	59	171
	Loo Keskkool	152	209	161	522
	Neeme Kool	24	35		59
Keila linn	Keila Kool	421	483	536	1440
	Waldorfkool Läte*	54	55	54	163
Kiili vald	Kiili Gümnaasium	284	286	282	852
Kose vald	Ardu Kool	24	32	32	88
	Kose Gümnaasium	172	206	239	617
	Kose-Uuemõisa Lasteaed-Kool	51	4		55
Kuusalu vald	Kolga Kool	46	57	50	153
	Kuusalu Keskkool	154	202	201	557
	Vihasoo Lasteaed-Algkool	11	13		24
Lääne-Harju vald	Laulasmaa Kool	154	142	119	415
	Padise Põhikool	31	25	30	86
	Paldiski Ühisgümnaasium	48	43	64	155
	Paldiski Vene Põhikool	79	74	89	242
	Risti Kool	35	47	32	114
Loksa linn	Vasalemma Põhikool	51	42	48	141
Loksa linn	Loksa Gümnaasium	70	70	74	214
Maardu linn	Kallavere Keskkool	98	82	66	246
	Maardu Gümnaasium	222	238	217	677
	Maardu Põhikool	150	141	166	457
Rae vald	Järveküla Kool	178	324	212	714
	Jüri Gümnaasium	351	388	385	1124
	Kindluse Kool	336	125	42	503
	Lagedi Kool	90	71	77	238
	Lilleoru Põhikool*	30	4		34
	Peetri Lasteaed-Põhikool	210	262	290	762
	Vaida Põhikool	45	54	48	147
Raasiku vald	Aruküla Vaba Waldorfkool*	24	21	46	91

	Aruküla Põhikool	117	154	132	403
	Pikavere Mõisakool	13	19		32
	Raasiku Kool	70	74	79	223
	Ääsmäe Põhikool	74	85	84	243
	Kernu Põhikool	13	17		30
	Laagri Kool*	463	428	320	1211
	Nissi Põhikool	46	60	63	169
	Ruila Põhikool	48	61	53	162
	Saue Kool	284	341	350	975
Saue vald	Salu Kool*	7	7	6	20
	Turba Kool	29	49	46	124
	Kajamaa Kool	20	19	20	59
	Kurtna Kool	92	84	75	251
Saku vald	Saku Gümnaasium	389	417	423	1229
	Haabneeme Kool	153	200	244	597
	Prangli Põhikool	3	2	3	8
	Püüksi Kool	87	114	91	292
	Randvere Kool	153	169	84	406
Viimsi vald	Viimsi Kool	419	412	477	1308

Tabel 3 annab ülevaate Harju maakonnas elavate põhikooliõpilaste õpilasrändest 22/23. õppeaastal. Kodukohas õppivate õpilaste osakaal jääb Harju maakonnas vahemikku 71–94%. 71% Harku vallas elavatest õpilastest õpib koduvallas ning 26% Tallinnas. Harku vald paistab silma suurima Tallinnas õppivate õpilaste osakaalu poolest. Sarnane osakaal (74%) koduvallas õppijatest on Jõelähtme vallas, kuid Tallinnas õppivate õpilaste osakaal on seal märgatavalt madalam (12%), kui olulisemad haridusrände sihtpunktid on ka Maardu linn ja Raasiku vald, kus õppis vastavalt 51 ja 30 õpilast. Tallinna kui haridusrände sihtpunkti suur osatähtsus on ootuspärane. Samas on suhteliselt madal väljaspool Harjumaad õppivate õpilaste osakaal, jäädes kuni kolme protsendi piiridesse. Kõige suurem on koduomavalitsuses õppijate osakaal Keila linnas (94%) ja Kose vallas (93%). Nii Keila linnas kui ka Kose vallas elavatest õpilastest vaid 4% õpib Tallinnas. 163 õpilast Lääne-Harju vallast ja 70 õpilast Saue vallast õppis 22/23. õppeaastal Keila linnas.

Tabel 3. Õpilasaranne põhikoolis 22/23. õppeaastal (EHIS)

Koolide asukoha omavalitsus																						
	Anija vald	Harku vald	Jõelähtmevald	Keila linn	Kiili vald	Kose vald	Kuusalu vald	Loksa linn	Lääne-Harju vald	Maardu linn	Raasiku vald	Rae vald	Saku vald	Saue vald	Viimsi vald	Tallinn	Õpib väljaspool Harjumaad	Kokku	Tallinn	Väljaspool Harjumaad	Õpib oma KOV-is	
Õpilase elukoha omavalitsus	Anija vald	526		2		4	14				24	1		1	3	31	19	625	5%	3.0%	84%	
	Harku vald		1760	30					14			1		4	2	638	22	2471	26%	0.9%	71%	
	Jõelähtme vald			660		1	29			51	30	5			3	106	3	888	12%	0.3%	74%	
	Keila linn				1258									3	2	51	7	1334	4%	0.5%	94%	
	Kiili vald			3	822	1						1	8	3		93	5	936	10%	0.5%	88%	
	Kose vald				1		863				2	2	13			39	7	928	4%	0.8%	93%	
	Kuusalu vald	1		10			1	651	51		1	2	1		1	23	12	755	3%	1.6%	86%	
	Loksa linn							15	155			1				4		178	2%	0.0%	87%	
	Lääne-Harju vald		5	1	163		2								9		77	14	1336	6%	1.0%	80%
	Maardu linn			39	1								2			17	159	6	1424	11%	0.4%	84%
	Raasiku vald	7		4			2				1	620	16				32	5	687	5%	0.7%	90%
	Rae vald			2		2	2					16	3387	2	3	2	349	21	3786	9%	0.6%	89%
	Saku vald		1		5	2						1	2	1473			121	33	1652	7%	2.0%	89%
	Saue vald		8	1	70	2		2		13		1	4	17	2849	1	432	29	3429	13%	0.8%	83%
	Viimsi vald			5	1		1	1			14	4	4			2477	585	21	3113	19%	0.7%	80%

Tuge vajavaid õpilasi (Tabel 4) on Harjumaa üldhariduskoolides (v.a tuge vajavate laste koolid) 22/23. õppeaastal 5142, neist 3781 vajasis üldtuge, 978 tõhustatud tuge ja 383 erituge. 22/23. õppeaastal jäi nende õpilaste osakaal Harjumaa omavalitsustes, kellele oli määratud üldtugi, kaheksa ja 27% vahele. Üldtoega õpilaste osakaal on pea kõigis omavalitsustes kõikunud paari protsendipunkti kaupa alates 20/21. õppeaastast. Üldtoega õpilaste osakaalu suurema tõusuga paistavad silma Jõelähtme vald, kus 20/21. õppeaastal oli üldtugi määratud 14%, aga 21/22. õppeaastal 22% ning 22/23. õppeaastal 20%, Lääne-Harju vald ja Maardu linn, kus üldtoega õpilaste arv on kasvanud 11 protsendipunkti, ja Saku vald, kus tõus on olnud kaheksa protsendipunkti. Tõhustatud ja erituge vajanud õpilaste osakaal jäi omavalitsustes seitsme (Anija vald, Loksa linn) ja 19% (Keila linn) vahele. Maardu linn paistab silma sellega, et tõhustatud toe ja eritoeaga õpilaste osakaal on üheksa protsendipunkti võrra langenud, kuid nagu eelpool välja toodud, on märgatavalt kasvanud üldtoega õpilaste osakaal.

Tabel 4. Tuge vajavad õpilased üldhariduskoolides (v.a tuge vajavate laste koolid) 202/21., 21/22. ja 22/23. õppeaastal (EHIS)

KOV	Õppeaasta	Üldtugi	Tõhustatud tugi	Eritugi	Kokku	Õpilaste arv	Üldtugi	Tõhustatud tugi	Eritugi	Tõhustatud ja eri kokku
Anija vald	2020/2021	128	18	6	152	579	22%	3%	4%	7%
Anija vald	2021/2022	158	12	3	173	578	27%	2%	2%	4%
Anija vald	2022/2023	158	20	7	185	588	27%	3%	4%	7%
Harku vald	2020/2021	243	25	14	282	1758	14%	1%	5%	6%
Harku vald	2021/2022	175	40	17	232	1820	10%	2%	7%	10%
Harku vald	2022/2023	250	65	17	332	1877	13%	3%	5%	9%
Jõelähtme vald	2020/2021	99	22	7	128	711	14%	3%	5%	9%
Jõelähtme vald	2021/2022	156	36	10	202	720	22%	5%	5%	10%
Jõelähtme vald	2022/2023	149	37	12	198	752	20%	5%	6%	11%
Keila linn	2020/2021	151	116	40	307	1573	10%	7%	13%	20%
Keila linn	2021/2022	158	103	41	302	1582	10%	7%	14%	20%
Keila linn	2022/2023	205	108	45	358	1624	13%	7%	13%	19%
Kiili vald	2020/2021	60	17	4	81	834	7%	2%	5%	7%
Kiili vald	2021/2022	63	18	6	87	848	7%	2%	7%	9%
Kiili vald	2022/2023	69	28	5	102	852	8%	3%	5%	8%
Kose vald	2020/2021	165	36	12	213	815	20%	4%	6%	10%
Kose vald	2021/2022	158	47	19	224	844	19%	6%	8%	14%
Kose vald	2022/2023	204	54	19	277	924	22%	6%	7%	13%
Kuusalu vald	2020/2021	70	18	16	104	764	9%	2%	15%	18%
Kuusalu vald	2021/2022	66	19	16	101	746	9%	3%	16%	18%
Kuusalu vald	2022/2023	79	33	11	123	734	11%	4%	9%	13%
Loksa linn	2020/2021	41	9	2	52	219	19%	4%	4%	8%
Loksa linn	2021/2022	45	9	3	57	203	22%	4%	5%	10%
Loksa linn	2022/2023	54	9	2	65	214	25%	4%	3%	7%

Lääne-Harju vald	2020/2021	145	55	19	219	1036	14%	5%	9%	14%
Lääne-Harju vald	2021/2022	239	66	26	331	1079	22%	6%	8%	14%
Lääne-Harju vald	2022/2023	293	79	33	405	1153	25%	7%	8%	15%
Maardu linn	2020/2021	146	23	33	202	1218	12%	2%	16%	18%
Maardu linn	2021/2022	215	25	34	274	1240	17%	2%	12%	14%
Maardu linn	2022/2023	317	34	25	376	1384	23%	2%	7%	9%
Raasiku vald	2020/2021	136	13	9	158	752	18%	2%	6%	7%
Raasiku vald	2021/2022	105	24	9	138	747	14%	3%	7%	10%
Raasiku vald	2022/2023	162	40	9	211	749	22%	5%	4%	10%
Rae vald	2020/2021	448	59	47	554	3179	14%	2%	8%	10%
Rae vald	2021/2022	586	83	57	726	3365	17%	2%	8%	10%
Rae vald	2022/2023	708	119	50	877	3522	20%	3%	6%	9%
Saku vald	2020/2021	263	57	22	342	1437	18%	4%	6%	10%
Saku vald	2021/2022	310	68	18	396	1499	21%	5%	5%	9%
Saku vald	2022/2023	393	87	23	503	1539	26%	6%	5%	10%
Saue vald	2020/2021	346	97	46	489	2731	13%	4%	9%	13%
Saue vald	2021/2022	388	114	47	549	2808	14%	4%	9%	13%
Saue vald	2022/2023	338	155	50	543	2934	12%	5%	9%	14%
Viimsi vald	2020/2021	342	63	76	481	2571	13%	2%	16%	18%
Viimsi vald	2021/2022	307	79	78	464	2595	12%	3%	17%	20%
Viimsi vald	2022/2023	402	110	75	587	2611	15%	4%	13%	17%

945 Harju maakonna õpilast õppis 22/23. õppeaastal eriklassis, neist suurem osa põhikooli riikliku õppekava (RÕK) alusel, neist 78 LÕK lihtsustatud õppe eriklassis ja 23 LÕK toimetulekuõppe eriklassis (Tabel 5). Selles tabelis esitatud andmed ei arvesta õpilasi, kes õpivad HEV koolides vastavatel õppekavadel. Väljaspool tuge vajavate õpilaste koole LÕK õppekava järgi hooldusõppe tasemel Harju maakonna õppijaid Harju maakonna omavalitsustes polnud. Kui vaadata õpilasi, kelle koduomavalitsus asub Harju maakonnas, siis 22/23. õppeaastal õppis 88 1.–3. kooliastme õpilast põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava hooldusõppes; 285 põhikooli lihtsustatud õppekava toimetulekuõppes ja 436 põhikooli lihtsustatud riikliku õppekava lihtsustatud õppes.

Tabel 5. Õpilased õppekava liikide lõikes maakonnas 22/23. õppeaastal põhihariduse statsionaarses õppes (va koolid tuge vajavatele õpilastele) (EHIS)

Õppekava	eriklass	tavaklass	kokku
põhikooli, gümnaasiumi riiklik õppekava (RÕK)	844	20450	21294
põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava lihtsustatud õpe	78	17	95
põhikooli lihtsustatud riiklik õppekava toimetulekuõpe	23		23
Kokku	945	20467	21412

Selles uuringus pärinevad arvanded tugispetsialistide (eripedagoogid, logopeedid, sotsiaalpedagoogid, koolipsühholoogid) kohta Eesti Hariduse Infosüsteemist ning on seisuga

10.11.2022. Andmekogu ei sisalda andmeid hariduslike erivajadustega õpilaste õppe koordineerijate (HEVKO) kohta. KOVide sõnul võivad need tegelikust olukorrast veidi erineda. KOVide hinnanguid tugispetsialistide piisavusele kirjeldame edasises analüüsis. Tabel 6 järgi ei töötanud Loksa Gümnaasiumis 10.11.22 seisuga ühtegi tugispetsialisti, seega ei kajastu ülevaates Loksa linna tugispetsialistide ega ka ametikohtade arv. Suhteliselt vähe on tugispetsialistide ametikohti ka Anija vallas, Kuusalu vallas ja Kiili vallas. Üldtoega õpilaste osakaal Anija vallas on 27% ja tõhustatud toe ja eritoega õpilaste osakaal kokku 7%. Kuusalu vallas vajas 22/23. õppeaastal üldtuge 11% ja erituge ning tõhustatud tuge kokku 13% õpilastest. Kiili vallas oli üldtugi määratud 8% ja tõhustatud tugi ning eritugi kokku samuti 8% õpilastest. Kõige suurem on tugispetsialistide ametikohtade arv Viimsi vallas, mis on ka üks suurema tõhustatud toe ja eritoe õpilaste osakaaluga (17%) omavalitsusi. Ametikohtade arvu poolest järgneb Rae vald, kus tõhustatud toe ja eritoega õpilaste osakaal oli 22/23. õppeaastal 9%, mis on Harjumaa sama õppeaasta keskmisest (12%) veidi madalam.

Tabel 6. Tugispetsialistide ametikohtade arv Harjumaa omavalitsustes 22/23. õppeaastal

Tugispetsialistide ametikohtade arv					
KOV	eripedagoog	koolipsühholoog	logopeed	sotsiaalpedagoog	Ametikohtade arv kokku
Anija vald	0.7		2.0	2.0	4.7
Harku vald	5.4	3.7	2.6	6.5	18.2
Jõelähtme vald	2.6	1.9	1.3	3.4	9.1
Keila linn	4.0	3.5	2.4	3.7	13.7
Kiili vald	3.7	1.0		1.0	5.7
Kose vald	1.2	1.0	1.5	4.3	7.9
Kuusalu vald	1.6	1.0		1.0	3.6
Lääne-Harju vald	5.6	3.0	0.8	5.5	14.9
Maardu linn	2.8	1.5	1.5	2.5	8.3
Raasiku vald	3.8	0.5	2.0	2.0	8.3
Rae vald	10.4	6.3	2.5	6.0	25.1
Saku vald	4.0	3.6	1.4	6.0	15.0
Saue vald	5.7	3.8	4.4	3.1	17.0
Viimsi vald	11.7	6.1	5.0	5.3	28.0

Ametikohtade arv LH vallas 2022/2023 õa Sotsipedagooge 8, Erpedagooge 11, Logopeede 4, Psühholooge 6, kokku 29. Lisatud nimekiri

Õppeaastatel 20/21–22/23 on Harju maakonnas töötavate kvalifikatsiooninõuetele vastavate tugispetsialistide osakaal jäänud vahemikku 85–87%. Tabel 7 annab ülevaate kvalifikatsiooninõuetele vastavate tugispetsialistide arvust ametikohtade nimetuste lõikes 22/23. õppeaastal. Kõige enam on Harju maakonnas kvalifikatsioonile vastavaid eripedagooge (74). Neile järgnevad logopeedid (43), koolipsühholoogid (42) ja sotsiaalpedagoogid (39). Andmete tõlgendamisel tuleb meeles pidada, et tegemist on väljavõttega, mis näitab seisust novembris 2022, kuid annab siiski aimu suurusjärgudest, kui palju tugispetsialistide ametikohti on loodud ja kui paljud ametikohtade täitjad vastavad kvalifikatsiooninõuetele.

Tabel 7. Kvalifikatsiooninõutele vastavate tugispetsialistide arv ametikohtade nimetuste lõikes 22/23. õppeaastal

	Logopeed	Eripedagoog	Sotsiaalpedagoog	Koolipsühholoog
Anija vald	4	1	2	
Harku vald	7	8		3
Jõelähtme vald	2	4	2	4
Keila linn	4	4	4	3
Kiili vald		4		1
Kose vald	3	1	4	1
Kuusalu vald		2	1	1
Loksa linn				
Lääne-Harju vald	1	8	5	4
Maardu linn	1	1	3	2
Raasiku vald	2	4	2	1
Rae vald	4	12	4	8
Saku vald	3	4	4	3
Saue vald	6	7	3	4
Viimsi vald	6	14	5	7

Kvalifikatsioonile
vastavate
tugispetsialistid
2022/2023
õppeaastal LH
vallas
Eripedagoog 10
Logopeed 3
Sotsiaalpedagoog
8
Psühholoog 6

4. Takistused HEV toe pakkumisel

Analüüsi esimeses etapis saatsime 15 Harju omavalitsusele lühiküsimustiku, kus palusime valida HEV toe pakkumisel kõige enam muret valmistavad takistused ning kirjeldada lühidalt senist koostööd teiste KOVidega. Lisaks andsid tugiteenuste praegusest korraldusest ülevaate intervjuud KOVide haridus- ja sotsiaalvaldkonna juhtide või spetsialistidega.

Sarnaselt arengudokumentidega näitavad ka lühiküsitluse tulemused, et suurim takistus on Harju maakonna KOVide silmis vajalike **kvalifitseeritud tugispetsialistide puudus hariduse tugiteenuste kvaliteetseks tagamiseks**. Sama takistuse juures pole ka vähem tähtis omavalitsuste hinnang, et puudu on rahast tugispetsialistide juurde palgata ning osa omavalitsusi hindas oluliseks takistuseks ka seda, et tugispetsialistidel puudub toetav võrgustik ning koolitusvõimalusi võiks olla enam.

Erinevate tugispetsialistide puudust rõhutasid enim Ida-Harju piirkonna omavalitsused, sh nt Loksa ja Kuusalu. Mitmes teises omavalitsuses on tugispetsialistide, eriti eripedagoogide ametikohad üldjoontes täidetud, kuid puudu on eelkõige logopeedidest ja psühholoogidest (nt Jõelähtme, Rae) või tuntakse, et tugispetsialistide arv HEV laste osakaalu arvestades on „piiripealne“ (nt Kiili). Esineb ka valdu, kus tugispetsialistide puudus on vähem põletav probleem – selle põhjuseks peavad need vallad kõrgeid palku ning head organisatsiooni- ja juhtimiskultuuri (nt Viimsi ja Harku).

Tugispetsialistide puuduse põhjuseid kaaludes leiavad mõned omavalitsused et ei suuda pakkuda tugispetsialistidele mõnede teiste Harju valdade, aga eelkõige erasektoriga võrreldavat töötasu. Trendi, et tugispetsialistid eelistavad töötada eraasutustes, nimetas raskuskohana intervjuus ka Tallinna linn (Intervjuu 13.11.2023). Seejuures on lisaks palgale põhjuseks eraasutuste vähem koormav töö. Mitmes intervjuus rõhutati laste arvu kiiret kasvu vallas, samas kui üksikutel juhtudel (Keila linn) on ühe kooli väga heal tasemel tugimeeskond tähendanud suurt teenusrännet lähivaldadest eri- ja tõhustatud toe saamiseks ja seega vajadust enamate ametikohtade järele³. Mõnes intervjuus aga osutati omamoodi vastuolule, et teenused võivad küll mitmes Harju vallas olla paremini tagatud kui enamuses ülejäänud Eestist, aga kliendid on seda nõudlikumad. Sellest omakorda tõstatub küsimus, kuivõrd tuleks senisest enam ühtlustada arusaamu tugispetsialistide tööaja rakendamisest.

Lisaks hariduse valdkonda kuuluvatele tugispetsialistidele on mitme valla, nagu Lääne-Harju, Rae, Saue, Maardu ja Loksa hinnangul keeruline leida ka (sageli sotsiaalvaldkonna haldusalasse) kuuluvaid sobivaid tugiisikuid. Näib, et enamus valdu peavad paremini toimivaks süsteemi, kus tugiisik on töölepinguga kas haridusasutuse või valla sotsiaalkeskuse palgal. Kui hanke korras tugiisiku leidmine ei paista õnnestuvat, siis häid tulemusi on andnud näiteks huvitatud inimeste koolitamine tugiisikuks. Märgiti, et ka tugiisikud vajavad nõustamist ja omavahel kogemuste jagamist, samuti tõstatati probleem, et piisavalt selgelt pole eristatud tugiisiku ja abiõpetaja rollid haridusasutustes.

---

³ 163 õpilast Lääne-Harju vallast ja 70 õpilast Saue vallast õppis 22/23. õppeaastal Keila linnas.

Piisaval määral näib enamuses valdades olevat abiõpetajaid, kes on aidanud mõnel juhul ka tugispetsialistide puudust leevendada.

Eripärsed probleemid tugispetsialistide leidmisel on suure venekeelse elanikkonnaga omavalitsustes. Loksa linnas on kohati väga keeruline tagada ainetundides individuaalõpet haridusliku erivajadusega keelekümbeluses osalevale lapsele ning õpetajad on ülekoormatud.

Maardu linnas on aga eelkõige raskusi eestikeelsete tugispetsialistide ja õpetajate leidmisega, hiljuti otsustati sulgeda ka valla ainuke eestikeelne gümnaasium. Venekeelsete tugispetsialistide arv on piisav, kuid praegu ei oska linn veel hinnata eestikeelsele õppele ülemineku mõju. Muuhulgas on õhus küsimus, mil määral laieneb eestikeelse õppe kohustus hooldus- ja toimetulekuõppel lastele. Kuna nende lastega töötavad venekeelsed tugispetsialistid, pole seni Maardu linn leidnud koostöövõimalust ka kompetentsikeskust kavandava Rae vallaga.

Mitmes vallas leitakse, et vallaülesed tugikeskused või mitme asutuse töötajaid koondavad tugipesad on aidanud tugispetsialistide koormust paremini asutuste vahel jaotada, näiteks nagu Harkus või Lääne-Harju vallas. Ressursi parema jagamise eesmärgil (keskus võimaldaks otsida mitme kooli peale täiskohaga inimest) plaanitakse tugikeskuse struktuur luua ka näiteks Kose valda, samas kui mõnes vallas (nt Raasikul) pole üksmeelt saavutatud. Eelkõige ei leita neil juhtudel, et tugikeskus aitaks lahendada puuduvate spetsialistide probleemi.

Näiteks Kuusalu vallas on tugikeskus aidanud olemasolevat vähest ressursi suunata asutustesse, kus vajadus on teravam, kuid endiselt on spetsialistidest selgelt puudus. Tugikeskusega kaasnevad edusammud (nt Kuusalus) on aga turvaline ning efektiivne dokumendihaldus ja spetsialistide omavaheline suhtlus. Ka Harku vallas on leitud, et valla tugikeskuse pakutav spetsialistide võrgustik kõnetab tööle kandideerijaid. Lääne-Harjus katsetatakse aga tugipesade süsteemi, kus spetsialiste jagavad ühe piirkonna lähestikku asuvad lasteaiad ja koolid, tagades nii spetsialistidele täiskoormuse. Tööjõu jagamisel kasutatakse kliendihaldussüsteemi, mis on seni KOVi hinnangul hästi toiminud (teatakse juba kevadel, milleks sügisel valmistuda tuleb), samuti on tugipesa edukuse taga väga heal tasemel koordineerija.

Rae ja Saue on aga tugispetsialistide puuduse vähendamiseks võtnud eesmärgiks kaardistada spetsialistide ressursi kasutus kogu omavalitsuses, samuti soovib eriklasside loomist ja tööjõu tagamist hakata keskselt vallas koordineerima Viimsi.

Ruumipuudust laste toetamiseks eriklassides või individuaalses õppes tõstsid intervjuudes esile ligi pooled valdadest, teravamaks pidasid seda probleemi näiteks Raasiku, Viimsi, Jõelähtme, Kiili, Saku. Mõnel juhul lahendatakse probleem uute hoonete ehituse või juurdeehitusega (nt Kiili, Lääne-Harju), kuid enamasti on üritatud leida erinevaid lahendusi olemasolevates kooliruumides, mis aga mitmes vallas end ammendama hakkavad. Mõnevõrra vähem valmistab ruumide puudus muret Maardus ja Loksal.

Spetsialistide ja ruumi puudus muudab intervjuudest lähtuvalt mõnes vallas keeruliseks eelkõige individuaalõppe tagamise, kuigi vajadus selle järele võib olla pigem erandlik (nt Harku), ja eriklasside loomise nii tõhustatud kui ka eritoe pakkumiseks (nt Viimsi), sh vaiksema, eraldatud õpikeskkonna tagamiseks. Mõned vallad näevad ühe kompromissina eriklasside ja/või tugispetsialistide koondumist valla ühte kuni kahte kooli (nt Harkus, Loksal, Viimsis), kus juba praegu on kompetents HEV lapsi toetada tugevam, samuti on moodustatud koolides nõ HEV

õpilaste tiibu (Keilas nt on 1–6 klassini osa eri- ja tõhustatud toe lapsi ühes hoones; toimetulekuõppel laste 4–10-kohaline nõ kompleks on ka Maardu põhikoolis), mis võimaldavad intervjueeritavate sõnul mh rahulikumat õpikeskkonda. Ruumipuudust eriklasside loomiseks aitaks mitmete KOVide ootuste kohaselt lisaks lähendada kavandatavad piirkondlikud õppe- ja kompetentsikeskused. 2023. aastani kestnud Euroopa Sotsiaalfondist ja riigieelarvest kaasrahastatud meetme (kogumaht 9,5 miljonit eurot) raames said koolipidajad taotleda toetust ehituseks, sisustamiseks, õppevahendite ja õppematerjalide soetamiseks eesmärgiga arendada kaasava hariduse taristut. 2023. aasta talvel on kavandamisel uus meede suurusega 12 miljonit eurot. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2023b)

Mõnes intervjuus rõhutati, et eriklasside avamise planeerimine on iga õppeaasta algul pingeline töö ning seda soovitakse tulevikus paremini korraldada. Keeruliseks muudab selle eelkõige see, kui õppeastuses vajab kohta toevajadusega õpilane, kes tuleb mõnest muust omavalitsusest ning see pole veel teada kevadel koolikohti jaotamisel.

Üld- ja tõhustatud tugi näib aga intervjuudele tuginedes olevat Harju KOVides valdavalt kohapeal tagatud, samuti rõhutas mitu valda, et tulevad toime lihtsustatud õppekava järgi õppivate laste toetamisega. Erandiks on need juhud, kus ulatuslikuma toe pakkumine võtab nii palju ressursse, et raskemaks muutub ka üldtoe tagamine (selle probleemi tõstatas nt Saue) või need vallad, kus on suur puudus kõigi erialade tugispetsialistidest (nt Loksa – olukorda on aga leevendanud abiõpetajaid, keda praegu on piisavalt). Lisaks väljendati mitmes intervjuus, et keeruline on õpetada tavaklassis tõsisemate käitumisraskustega lapsi või neid psüühikahäiretega lapsi, kellele ei sobi suur ja lärmakas koolikeskkond. Enamus intervjueeritud Harjumaa valdu peavad aga suureks katsumuseks [eritoe ning hooldus- ja toimetulekuõppe tagamist koduvallas](#).

Samuti oli mitmete KOVide silmis üks peamisi takistusi HEV toe tagamisel [\(aine\)õpetajate vähene valmisolek](#) laste erivajadustega toimetulekuks. Mitmest intervjuust ilmnis ootus tagada erivajadustega tegelemiseks piisav väljaõpe juba ülikoolides. Samas leitakse, et õpetajate koolitamise ning nõustamise peaksid tulevikus panustama ka valdadeüleised või vallasisesed kompetentsikeskused; õpetajate koolitamist on ühiselt mõeldud korraldada ka Ida-Harju valdade koostööprojekti raames. Leiti, et keeruline on juurutada arusaama, et tugispetsialist nõustab õpetajat, selle õnnestumisel aga peeti mh oluliseks oskusliku HEVKO tuge, samuti on näiteks Jõelähtmel korraldatud õpetajatele vallaüleseid eripedagoogilisi koolitusi.

Lühiküsimustiku täitnud KOVidest leidis kuus, et keeruline on lapsele koduvallas või -linnas teenuseid pakkuda, tervelt kaheksa aga pidas takistuseks, et mõningad (sotsiaal)teenused pole KOVis piisavalt kättesaadavad, puudub teenuseid/asutusi käitumisraskustega või sotsiaalsete probleemidega laste toetamiseks ning puudu on [teenustest kompleksprobleemidega lastele](#).

Intervjuudest selgus, et mitmes vallas on keeruline tagada kohapeal rehabilitatsiooniteenuseid ning neid saadakse enamasti Tallinnast või Keila linnast, kuid mitmel juhul eelistatakse kodulähedasemaid võimalusi. Mõnel pool on kasutatud mobiilset teenust, mitmesse valda pole aga õnnestunud kohapeale teenuspakkujat leida, samas võivad ka naabervallas olla rehabilitatsiooniteenusele kohad täitunud (nt Loksa-Kuusalu). Mõni vald rõhutas vajadust õpilaskoduga kooli järele perekondlike või sotsiaalsete probleemidega lastele. Lisaks leiti mõnes intervjuus, et nii rehabilitatsiooniteenuste tagamisel kui ka sotsiaaltranspordi korraldamisel võiks teha valdadeülest koostööd.

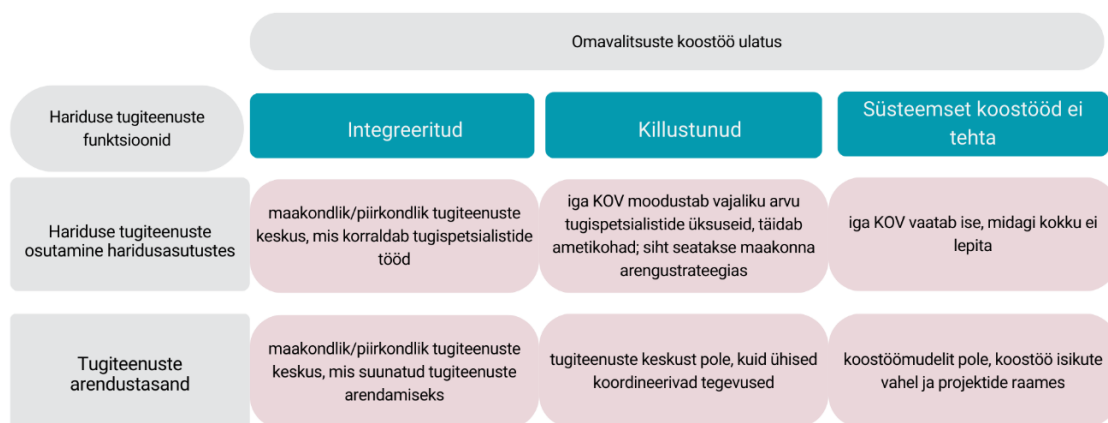
Kompleksseid teenuseid toevajadusega lastele on seni saadud suures osas Tallinnast, sh HEV toele keskendunud koolidest, või sõltuvalt piirkonnast ka teistes maakondades asuvatest HEV riigikoolidest (nt Läänemaalt Haapsalu Viigi koolist või Lääne-Virumaalt Porkuni koolist).

Küsitlusele vastanud KOVidest kaheksa peavad probleemiks ka ennetavate teenuste puudust. Eri valdkondade teenuste integreerimist enamuses valdadest soositakse ning kujutatakse ette, et tulevikus võiksid perele ühes asutuses erinevaid teenuseid pakkuda valla tugikeskused. Selline keskus võimaldaks mitme valla arvates panna senisest enam rõhku ka ennetusele, toetades nõustamise ja koolituste kaudu mh väikelastega peresid. Ida-Harju omavalitsused varajase koolist väljalangevuse ennetamise käsile võtnud koostöös EMP/Norra toetuste programmi raames. Omavalitsused piloteerivad integreeritud tugiteenuseid ja on projekti raames tööle võtnud (osakoormusega) juhtumikorraldajad. Mõne valla hinnangul pole seni saavutatud piisavat koostööd meditsiinisüsteemiga, samas kui näiteks Kuusalu valla tugikeskuse all tegutseb ka perearstikeskus, mis toetab valdkondade vahelist info liikumist. Mitmes intervjuus leiti, et ühe ukse teenuse nõ alguspunkt peaks tulevikus paiknema just tervisesüsteemis.

5. Koostöömudelid maakonnas HEV toe tagamiseks

Võimalike koostöötasandite ja -mudelite välja pakkumise ja kasutusele võtmise eelduseks on omavalitsuste vahelise koostöö ulatuse ja hariduse tugiteenuste tasandite kombinatsioonide mõistmine. Nende kombinatsioonide rakendumise realistlikkust mõjutavad selle uuringu raames läbi viidud intervjuude ja arutelupäeva põhjal muuhulgas omavalitsuste valmisolek, rahalised võimalused, jagatud nägemus lahendamist vajavatest probleemidest, varasemad koostöökogemused. Joonis 2 kujutatud skeem jaotub kolmeks põhikategooriaks: "Integreeritud", "Killustunud" ja "Süsteemset koostööd ei tehta", mis esindavad eri strateegiaid ja tegevusmudeleid haridustoe pakkumisel. "Integreeritud" kategooriasse kuuluvad lähenemisviisid, mis rõhutavad tugiteenuste koordineeritud ja tsentraliseeritud pakkumist, näiteks maakondlike/piirkondlike tugiteenuste keskuste kaudu, mis koordineerivad tugispetsialistide tööd või suunavad tegevusi tugiteenuste arendamiseks. "Killustunud" kategooria viitab detsentraliseeritud lähenemisele, kus iga (KOV) vastutab oma tugispetsialistide värbamise ja ametikohtade loomise eest, kuid vajalike ametikohtade täitmine seatakse ühiselt prioriteediks näiteks maakonna arengustrateegias. "Süsteemset koostööd ei tehta" kategooria kirjeldab olukorda, kus puuduvad ühtsed koostöömudelid ja koordineerimine tugiteenuste pakkumisel. Koostööd võidakse teha, kuid see pole kokkulepitud koostöömudeli alusel, vaid pigem projektide raames või konkreetsete isikute vahel. Hariduse tugiteenuste funktsioonidena käsitleme järgnevas analüüsis kahte järgnevat tasandit: hariduse tugiteenuste osutamine haridusasutustes ehk tugiteenuste esmatasand ja hariduse tugiteenuste arendustasand ehk teine tasand.

Joonis 2. Hariduse tugiteenuste korraldusvalikud omavalitsuste koostöö ulatust arvestades. Allikas: Cumulus Consulting 2022, autorite kohandused

I tasandi tugiteenused peaksid toevajadusega õppijale kättesaadavad olema haridusasutuses. Intervjuude ja arengukavade põhjal on sellega ka kooskõlas ka omavalitsuste eesmärgid. Harjumaa omavalitsused ei pea realistlikuks pakkuda hariduse nelja peamist tugiteenust

(logopeedi, psühholoogi, sotsiaalpedagoogi ja eripedagoogi teenused) ühiselt, omavalitsuste vahelises koostöös ega täita täiskoormusega ametikohti mitme omavalitsuse vahel. Kuigi on oluline märkida, et ka maakonna- või piirkonnaülese tugikeskuse puhul oleks võimalik, et spetsialistid töötavad endiselt haridusasutuste juures. On võimalik, et selline teenuste korraldusvõimalus ei ole väga hästi teadvustatud.

Intervjueeritavad väljendasid selgelt, et omavalitsused mõistavad vajadust ja kohustust tagada esmatasandi tugiteenused kohapeal ning omavalitsuste vahel liikumine võib olla spetsialisti väärtusliku tööaja ebamõistlik kasutamine. Teiselt poolt nimetati esmatasandi tugiteenuste pakkumise tasandil koostöö korraldamise nõrkusena tugispetsialistide puudust. Seda nappust ei lahenda omavalitsuste hinnangul tugispetsialistide jagamine omavalitsuste vahel. Puuduvad teenuseid (teravamalt just logopeedi ja psühholoogi teenus) tuleb mõnel omavalitsusel nagunii juurde osta, kui omavalitsuses puuduvad (piisavas mahus) vastavad spetsialistid. Seega ei näe omavalitsused asjakohasena ka seda, et tugiteenuste pakkumise võimekus tõuseks seda ühiselt kas piirkondlikus või maakondlikus koostöös korraldades.

Küll aga on Harjumaa omavalitsustes eraldiseisvalt peamiste hariduslike tugiteenuste tagamiseks haridusasutustes erinevaid kombinatsioone. Esiteks võivad teenused olla korraldatud haridusasutuse põhiselt, see tähendab, et iga haridusasutus värbab spetsialiste ise ja spetsialistid töötavad haridusasutuse koosseisus. Sellise korralduse kasuks on otsustanud omavalitsused, kus on üks või mitu suuremat õppeasutust, kus on võimalik tugispetsialistidele pakkuda täiskoormusega tööd. Sellisteks on näiteks Viimsi, Keila ja Kiili. Kahe viimase puhul tegutseb tugikeskus kooli sees, mis tähendab, et spetsialistid on koondunud koostöövõrgustikuks, et toetada õpilasi, vanemaid ja õpetajaid. Ka Loksa korraldusmudel on asutuse põhine, kuid omavalitsuse hinnangul on väikses omavalitsuses väga keeruline vajalikke spetsialiste haridusasutuse koosseisu leida.

Teine võimalus esmatasandi tugiteenuste tagamiseks on tsentraalne teenuste korraldus, kus spetsialistid on koondatud omavalitsuse hallatavasse tugikeskusesse. Selle variandi puhul võivad spetsialistid endiselt töötada ühe konkreetse õppeasutuse juures, kuid võib ka olla, et nende koormus on jaotatud mitme õppeasutuse vahel. Harku valla tugikeskus võimaldab spetsialistide koormust koolide vahel jaotada ning pakub spetsialistidele arenguvõimalusi, tulevikus on plaanis pakkuda ka nõustamist õpetajatele ning vanematele. Kuusalus on samuti tugispetsialistid koondatud keskusesse, kus tegutseb ka rehabilitatsiooniteenuste pakkuja ja perearstikeskus; seal valmistab aga endiselt muret tugispetsialistide puudus. Valla tugikeskuse plaanid on veel Kosel, Anijal ja Jõelähtmel. Sellist teenuse korraldust olemasoleva võimekuse efektiivsemaks kasutamiseks nimetab haridus- ja teadusministeerium heaks praktikaks ning omavalitsuste sõnul on ministeerium soovitanud sellist lahendust neil ka kaaluda. Näiteks on Maardu linna esindajate sõnul HTM neile korduvalt valla nõustamiskeskust soovitanud. Vallaüleised tugikeskused loovad hea eelduse, et keskustes kujundada ka süsteemset koostööd sotsiaalvaldkonna teenuste ja spetsialistidega, arvestades, et laste ja perede nõustamine ühes kohas (n-ö ühe ukse süsteem) on erivajadustega laste poliitika reformi üheks töösuunaks.

Kolmas ja vähem levinud variant on hübriidne teenuste korraldus, kus mõned spetsialistid töötavad haridusasutustes ja mõned omavalitsuse koosseisus, n-ö tugikeskuses väiksemate asutuste jaoks, kus ei oleks spetsialistile täiskoormusega tööd pakkuda. Nii on teenuste pakkumisele lähenenud Saue vald.

5.1 Tugispetsialistide erialarühmad

Lähtudes eelmises alapeatükis tutvustatud probleemidest seoses tugispetsialistide ja õpetajate motivatsiooni- ja arenguvõimalustega tasuks Harjumaal kaaluda [koostöömudeli rakendamist hariduse tugiteenuste arendustasandil](#). Arendustasandi teenuste hulka võib kuuluda järgnev (Cumulus Consulting, 2023), mis ei tähenda, et üks koostöömudel kõiki neid rolle korraga kandma peab:

- tugispetsialistide professionaalse kasvu toetamine koolituste, täiendõppe ja kolleegidega jagatud kogemuste ning meetodikate ja vajalike materjalide arendamise kaudu;
- haridusasutuste juhtide toetamine ja nõustamine lapse arengut toetava keskkonna loomisel;
- õpetajatele koolituste ja nõustamise pakkumine, et nad oskaksid paremini toetada tuge vajavaid lapsi;
- kooliväliste nõuannete ja konsultatsiooni võimaldamine lastele, nende peredele ning vajadusel õpetajatele ja koolijuhtidele;
- arendusprojektide juhtimine.

Täielikult integreeritud mudel, kus toimib maakondlik keskus eelnimetatud hariduse tugiteenuste arendamiseks (mitte pakkumuseks) ei ole Harjumaal suurust ja omavalitsuste senist koostöökogemust arvestades realistlik plaan. Vähemalt võrgustumise ülesannet täidavad osaliselt ka valdade sees loodud/planeeritavad tugikeskused. Pikemas perspektiivis võivad arendustasandi teenuseid pakkuda ka maakonnas KOVide koostöös planeeritavad õppe- ja kompetentsikeskused, millest pikemalt allpool. Täielikult integreeritud koostöömudelist samm edasi on vähem formaalselt struktureeritud koostöövõimalused, kus eraldi tugiteenuste keskust ei looda, kuid tehakse ühiselt koordineerivaid tegevusi. Seega võiks kaaluda maakonnaülese tegevusena üldhariduskoolide⁴ [tugispetsialistide \(eripedagoogid, sotsiaalpedagoogid, logopeedid, psühholoogid, HEVKO-d\) erialarühmade moodustamist](#).

Erialarühma eesmärk on toetada tugispetsialiste, pakkuda võimalust kogemuste vahetamiseks, sarnase koolitusvajaduse korral leida võimalusi selle pakkumiseks ning arendada meetodikaid ja vajalikke materjale.

Arutelupäeval hindasid omavalitsuste esindaja selle koostöömudeli telgedel oluline-teostatav pigem oluliseks ja pigem teostatavaks. Kuid esitati ka seisukohti, et tugispetsialistide vähene võrgustumine pole oluliseks probleemiks. Omavalitsuste mitmekesisust arvestades on arusaadav, kui sellisest koostöövormist ei ole väga huvitatud omavalitsused, kus on hästi tööle läinud vallasisesed tugikeskused (näiteks Kuusalu), mis täidavad pakutud maakondlike erialarühmadega osaliselt sarnaseid eesmärke, pakkudes võimalust spetsialistidel kogemusi vahetada ja toetades nende arengut. Tasub silmas pidada, et neil omavalitsusel võib olla arvestataval määral kogemust, millised koostööformaadid ühe ja sama eriala tugispetsialistide vahel on hästi tööle läinud omavalitsuse siseses tugikeskuses.

---

⁴ Siinse analüüsi fookuses on üldhariduse 1.-3. kooliaste, mistõttu ei hõlma ettepanek otseselt alushariduse tugispetsialiste, kuid see ei tähenda, et erialarühmadesse ei võiks koondada ka maakonnas tegutsevaid alushariduse tugispetsialiste.

Terve maakonna spetsialiste hõlmavate erialarühmade alternatiiviks on [piirkondlike erialarühmade moodustamine](#), mis võib olla paljuski ka realistlikum koostöömudel mitmel põhjusel. Erialarühmad võib moodustada ka piirkonniti, arvestades omavalitsuste senist koostöökogemust (näiteks Ida-Harju omavalitsuste koostööprojekt varajaste koolist väljalangevuse ennetamiseks või Rae valda planeeritava õppe- ja kompetentsikeskuse idee ümber koondunud omavalitsused) ja geograafilist paiknemist. Varasemad koostööd on aidanud tekitada usaldust, mis soodustab ka järgnevaid ühiseid ettevõtmisi. Ühtlasi võib maakonnaüleste erialarühmade asemel piirkondlike moodustamine olla mõistlikum, kuna näiteks eripedagoogide maakonnaülene erialarühm võiks olla liialt suur (vt tugispetsialistide ametikohti Tabel 6), et hästi toimida. Samas psühholooge on arvestataval määral vähem, mistõttu võib mõne erialarühma puhul olla loogiline maakondlik koondumine ja mõne puhul piirkondlik. Arutelupäeval väljendati seisukohta, et sellisel moel võrgustamine võiks mõnevõrra olla ka „tõmbenumbriks“, mis aitab kaasa sellele, et tugispetsialist soovib tööle asuda just Harju maakonnas.

Harjumaa Omavalitsuste Liidu juures tegutsevad [aineühendused](#) ning tugispetsialistide erialarühmade toimimise loogika võiks olla sarnane. Erialarühmade koordineerimise rolli peaks võtma keegi rühma liikmetest nii nagu õpetajate aineühenduste, kasutades erialarühmade käivitamise perioodil kokkuleppel HOLi büroo haridusvaldkonna tuge. Arutelupäeval nimetati ettepanekut hinnates rahalisi takistusi sellise koostöövormi algatamisel. Igal juhul eeldab selline võrgustikupõhine koostöö koordineerimine eestvedaja töö (osakoormus) tasustamist ja mõistlik oleks arvestada ka minimaalse majanduskuluga tegevuste jaoks. KOVide panuse erialarühmade finantseerimisel, olgu need maakondlikud või piirkondlikud, võib panna sõltuvusse kas tugispetsialistide ametikohtade arvust või omavalitsuse õpilaste arvust. Esimene võib olla keerulisem, sest hulk tugispetsialistide ametikohti on täitmata. Erialarühmade finantseerimist võiks toetada ka haridus- ja teadusministeeriumi aineolümpiaadide ja -võistluste ning õpilasürituste; õpetajate ja haridusasutuste juhtide täiendusõppe läbiviimise eraldise kaudu, mida igal aastal maakondadele antakse.

Siinse analüüsi strateegia ei sisaldanud täiendavat andmekogumist maakonna tugispetsialistidelt, kuid ka eelpool viidatud analüüsis vaimse tervise probleemide ennetusest koolis, kus intervjueriti Harjumaa koolide tugispetsialiste ja koolijuhte, väljendasid esimesed soovi nii vallasiseste kui ka maakonnaüleste erialaspetsialistide koostöövormide järele. ([Streimann ja Vilms, 2021](#)). Seega on ettepanek üldjoontes kooskõlas ka tugispetsialistide endi väljendatud vajadustega, kuid oluline on, nagu rõhutati ka arutelupäeval, teha seda algusest peale koos tugispetsialistide endiga.

5.2 HEV õppe- ja kompetentsikeskused maakonnas

Valdadeüleste koostööd peavad Harjumaa KOVid nii intervjuude kui ka arutelupäeva põhjal erinevates piirkondades vajalikuks eelkõige suurema toevajadusega ehk toimetuleku- ja hooldusõppel lastele õppe ja teenuste pakkumisel. Koostöös soovitakse kolmes eri piirkonnas luua õppe- ja kompetentsikeskused, mille peamine eesmärk oleks pakkuda lapsele ja perele ühes kohas nii piisavalt asjatundlikult toetatud õpet kui ka rehabilitatsiooni- ja teisi vajalikke teenuseid. Samuti aitaksid KOVide ettekujutuses piirkondlikud õppe- ja kompetentsikeskused toetada (vajadusel ja pere soovil) riiklikul õppekaval õppivaid tõhustatud või erituge vajavaid õpilasi.

Näiteks kuuluvad mõnede KOVide hinnangul piirkondlike keskuste sihtrühma ka need lapsed, kes vajavad õppimiseks rahulikku või muud moodi erilist õpikeskkonda eriklassides. Mitmed KOVid on väljendanud vajadust ka õpilaskodu teenuse ühise korralduse järel.

Õppe- ja kompetentsikeskus tähendab, et lisaks õppekohtadele koos vajalike tugispetsialistidega oleks keskuse eesmärk pakkuda arendustasandi teenuseid ehk nõustada valdade õpetajaid ning tugispetsialiste koolides ja koordineerida näiteks tugispetsialistide erialaühenduste tegevust. Samuti võimaldaksid valdade ülesed keskused enamuse KOVide nägemuses pakkuda ühe katuse all nii haridus-, sotsiaal- kui ka tervisteenuseid ehk üldine suund on valdkondade integreerimine ja „ühe ukse“ süsteemi võimaldamine.

Piirkondliku õppe- ja kompetentsikeskuse üks peamisi väärtusi KOVide silmis on seega, et suurema toevajadusega lapsed oleksid keskuses toetatud igakülgset ning saaksid erinevaid teenuseid ühest kohast. See omakorda muudaks lapse teenustele viimise vanematele lihtsamaks. Vajadus piirkondlike õppe- ja kompetentsikeskuste järel tõukub Harjumaa KOVide sõnul probleemist, et igas KOVis pole ruume, spetsialiste ega teenuseosutajaid keskusega samaväärse toe pakkumiseks suure toevajadusega lastele. Kui seni on toimetuleku- või hooldusõpet vajavaid lapsi suunatud teistesse HEV toele keskendunud koolidesse Eestis (sageli näiteks Tondi kooli Tallinnas), siis sellist korraldust ei peeta jätkusuutlikuks ning ootuste järgi oleks samaväärseid HEV õpilaste mõeldud koole vaja ka Harju maakonnas.

Valdade ülesed hariduslike erivajadustega laste õppe- ja kompetentsikeskuseid on Harjumaa seni planeeritud kolmes piirkonnas ning eestvedajateks on vastavalt piirkondadele olnud Rae, Saku ja Saue vallad.

Kõige selgemalt on kompetentsikeskuse loomise plaanid välja joonistunud [Rae vallas](#) – intervjuudele tuginedes ootab keskuse ehituse algus ühelt poolt raha ning väljavalitud maa omandamise, aga ka vajaduse taga leppida partneritega kokku teenuste korralduses ning hinnastamises. Rae õppe- ja kompetentsikeskusest on teiste piirkondlike plaanidega võrreldes huvitatud kõige suurem ring omavalitsusi: Rae partnerid kooli loomisel on Kiili, Raasiku, Jõelähtme ja Kose. Siinse uuringu raames korraldatud Harjumaa KOVide arutelupäeval selgus, et Rae kompetentsikeskuse õppekohtadest ning teenustest oleks huvitatud ka Viimsi, sest Viimsi vallas asuv Randvere kool on valla hinnangul juurdeehitusest hoolimata kitsas ning HÕK õpet korraldatakse vastava oskuste ning nõ taristuta.

Samuti on Raega koostööd arutanud Maardu linn, kelle olukord on aga väga erandlik, sest linna hooldus- ja toimetulekuõpet vajavad lapsed õpivad ja saavad tugiteenuseid vene keeles. Intervjuus väljendati muret, et nende laste õppe korraldus seoses eestikeelsele õppele üleminekul on veel lahtine.

Rae vald on kinnitanud valmidust kanda keskuse ehitus- ja püsikulud ise ning võimaldada partneritel vastavalt vajadusele õppekohti ja teenuseid osta, kuigi rahastusplaanis pole vallad seni veel kokku leppinud.

Rae keskuse struktuur oleks praeguste plaanide kohaselt järgnev:

- I. Lasteaed ja kool koos õpilaskodu ning päevahoiuga. Vajadust nähakse ka eelkuteõppe järel. Sihtrühma kuuluvad eelkõige HÕK ja TÕK õpilased, aga ka individuaal-, kodu- ja erikeskkonna vajadusega õpilased

- II. Nõustamis- ja rehabilitatsioonikeskus HEV lastele, mis pakub rehabilitatsiooni- ja tugiteenuseid lisaks keskuskes õppijatele ka Rae ning partnervaldade lastele, kellel on rehabilitatsiooniplaan. Keskusesse oleksid koondunud teenused, mida on kohalikes lasteaedades/koolides keeruline pakkuda.
- III. Nõustamis- ja koolituskeskus õpetajatele ja lapsevanematele
- IV. Huvihariduskeskus HEV lastele
- V. Võimalik õppenõustamise keskus koostöös Rajaleidjaga

Lisaks peab Rae vald oluliseks tulevikus Rajaleidja ning riigiga tihedas koostöös läbi arutada, kuidas jaotub erivajaduse hindamise vastutus.

Kui Rae vallal on kavatsus ehitada uus keskus, siis [Saku ja Saue on plaaninud laiendada olemasolevaid HEV lastele keskendunud koole](#) oma vallas ning koostöösse oleks kaasatud vähem omavalitsusi. Samuti pole Saue ja Saku keskuste plaanides teenuste profiil veel nii täpselt välja joonistunud.

Saku vallal on soov laiendada tulevikus [Kajamaa kooli](#), mis aga erinevalt Rae plaanitavast keskuskes toetaks eelkõige riikliku õppekava alusel õppivad tõhustatud ja erituge vajavaid lapsi ning lihtsustatud õppekava alusel õppivaid lapsi. Seega oleks ka kooli edasiarendusel endiselt Saku valla hinnangul puudu õppekohtadest ja vajalikust keskkonnast hooldus- ja toimetulekuõppel lastele. HÕK ja TÕK õppel laste toetamiseks loodab Saku vald eelkõige Saue valla Salu kooli edasiarendusele.

Saku valla nägemuses võiks Kajamaa kool pakkuda vallas nii tugiteenuseid (sh rehabilitatsiooniteenuseid juba olemasoleva teenuspakkuja kaudu ja vaimse tervise teenuseid) kui ka teise tasandi ehk nõustamisteenuseid. Koostöö on ette nähtud eelkõige ainult Saue vallaga, kellele eraldataks plaani täitumisel kuni neljandik õppekohtadest. Saue vallal on ootus, et Kajamaa koolis võiksid õppida nende valla keskmise toevajadusega lapsed, kuid täpsetes vajadustes pole Saku vallaga kokku lepitud. Küll aga on Saue avaldanud valmidust Saku kooli investeerida. Kajamaa kooli edasiarendus on sees mõlema valla eelarvestrateegias. Arutelupäeval selgus, et uut kooli tahetakse projekteerida 2024. aastal, ehitus võib alata 2025. aastal, olenevalt sellest, millise projekti kasuks otsustatakse (kavas on ka uue lasteaia ehitus). Õppekohtade arvu maksimum oleks 100–110 õpilast.

Saue vallal on plaan rajada keerulisema toevajadusega, hooldus- ja toimetulekuõppel lastele kool olemasoleva Salu kooli baasil, kus on vajalik oskusteave. Praegu teenindab [Salu kool](#) raske ja sügava vaimupuudega ning liitpuudega lapsi, kes kuse loomisel lisanduksid õpilaskodu ja rehabilitatsiooniteenused. Koostööd õppekeskuse loomiseks nähakse eelkõige Saku ja Harku vallaga. Omavalitsuste arutelupäeval selgus, et Salu kooli plaanide vastu tunneb suurt huvi ka Keila linn, sest nende kooli keskkond HÕK ja TÕK õppel lastele linna sõnul ei sobi. Lääne-Harju vald peab Sautet asukohana kaugeks ning eelistab läheduses asuva Viigi kooli (riigi peetav kool) kompleksseid teenuseid, seega on läbirääkimised Lääne-Harjuga seni katki jäänud. Eelkõige on küsimärgi all investeringud kooli ehitusse ja arendusse – Saue vald pole valmis võtma enda õlule üksinda kooli ehituskulud ning pakkuma seejärel teenust teistele KOVidele vajaduspõhiselt (mis oleks aga partner-KOVide eelistus), samuti tuleks sätestada teiste valdade kohustused kooli ülalpidamisel.

Maakonna tervikpilti hinnates kerkib esile küsimus, kuidas korraldatakse spetsiifilise toevajadusega laste õpe valdades, mis seni on eelkirjeldatud kompetentsikeskuste plaanidest välja jäänud (sh kauguse tõttu). Idapoolsed vallad ja linnad on seni suunanud üksikud HÕK või TÕK õppel lapsed Tallinnasse, mille HEV-koolid enam mujalt lapsi vastu võtta ei saa, aga ka Lääne-Virumaa HEV-koolidesse. Näiteks Kuusalu valla esindaja avaldas arutelupäeval arvamust, et võiks kaaluda HÕK ja TÕK õppel laste toe Ida-Harju valdade koostöös korraldamist, kuid vallad vajaksid selgust, milline on riigi plaanides praeguste riigi pidamisel HEV-koolide tulevik (idapoolsete maakondade vaatenurgast on olulised eelkõige Lääne-Viru HEV-koolid). Arutelupäeval rõhutati, et Ida-Harju vahemaid arvestades on tähtis tagada teenuste kättesaadavus lastele ja peredele. Koostöö kavandamine selles piirkonnas eeldaks muuhulgas paremaid transpordivõimalusi Anija ja teiste Ida-Harju valdade vahel. Praegu peetakse võimaliku teenuskeskuse parimaks asukohaks eelkõige Kuusalu valda.

Õppe- ja kompetentsikeskuste rajamise, sh partner-KOVidele teenuse hinnastamise muudab keeruliseks asjaolu, et hooldus- ja toimetulekuõppel laste üldjuhul üsna väike arv on erinevates valdades aastast-aastasse kõikuv ning teenusvajadust on raske ette ennustada. Samuti võib nõudlust mõjutada asjaolu, et lapsevanemal on õigus eelistada soovi korral kool-kompetentsikeskusele kõige kodulähedasema kooli eriklasse. Intervjuudes väljendasid mõned omavalitsused ka muret, et loodavad kompetentsikeskused võivad ahvatleva töödajana hakata konkureerima omavalitsuste haridusasutustega tugispetsialistide tööjõu pärast.

Arvestada tuleks, et õppekohtadega kompetentsikeskused, kuhu suunatakse teistest valdadest õppima ka näiteks tõhustatud ja erituge vajavaid lapsi, ei ühildu riigi kaasava hariduse põhimõtetega, mille kohaselt peab iga laps saama haridust elukohajärgses koolis. Küll aga võivad HTMi hinnangul (Intervjuu, 2023) mõõndused olla vajalikud hooldusõppel laste puhul, mis on ka siinse uuringu õppe- ja kompetentsikeskuste üks peamisi sihtrühmi, samuti äärmusliku või kuritegevusliku käitumisega ning püsiva koolitõrkega lastele toe pakkumisel, seejuures võib viimaste puhul olla põhjendatud vaid ajutine eraldamise periood. Riigi kaasava hariduse suunda arvestades ei peaks oskusteabe koondamise eesmärgil lapsi eristama, samuti pooldab HTM teenuste ühist korraldust eeldusel, et teenuseosutajad liiguvad lapse igapäevasesse viibimispaika.

Riigi vaatenurgast peab mis tahes lahendus vastama ennekõike lapse vajadustele, seega ei soosiks HTM ka näiteks eraldatud HEV tiibade loomist või muul moel õppekohtade koondamist, kui see tõukub eelkõige tõhusama teenuskorralduse vajadusest. Samas mõõnab HTM vastuolu, et elukohajärgses koolis eriklasside moodustamine kõigi erinevate vajaduste lõikes on võimalik ja tõhus vaid väga suurtes koolides, mille loomine aga ei ühti sageli näiteks kogukonna eelistustega.

Püsivat vastuolu omavalitsuste praktiliste võimaluste ja riigi suunitluste vahel aitab ilmselt vähemalt osaliselt selgitada lähiajal valmiv HTMi tellitud ja TÜ teostatav kordusuuring kaasava hariduse rakendamise Eestis. Siinses uuringus intervjueeritud KOVid tunnetavad aga selget vajadust koondada üksikute valdade ja linnade võimekus valdadeülelisesse keskustesse, pakkumaks eelkõige väga spetsiifilise erivajadusega lastele sobivaid ruume, keskkonda, teenuseid ning piisavate teadmistega ja kogemustega spetsialistide tuge.

Võttes eeskujuna välisriikidest, näiteks teises peatükis kirjeldatud Soome Valteri Kooli süsteemist, võiks erituge vajavate õpilaste puhul kaaluda ka ajutist HEV kooli tugiperioodi, mille järel

hinnataks järjepidevalt vajadust alalise õppe järel erikoolis. Samuti on Valteri Kooli piirkondlike nõustamiskeskuste töö põhieesmärk toetada õpetajaid koolides kohapeal ning tõsta õpetajate eripedagoogilisi pädevusi, tehes koolivisiite ja pakkudes kaugkonsultatsioone. Kaaluda võiks viimaste integreerimist õppe- ja kompetentsikeskuste töökorraldusse.

Norras on mitmes omavalitsuses püütud võimestada koole ja tõhustada ennetustööd ka seeläbi, et KOVi-sisese kompetentsikeskuse nõustaja töötab poole kohaga koolis, osaleb kooli tugirühma kohtumistel või teeb muul moel kooliga tihedat koostööd, toetades nii õpetajate oskust erivajadusi märgata ja nendega tegeleda (vt ptk 2). Silmas tuleb pidada, et Norra KOVide kompetentsikeskustel lasub ka erivajaduse hindamise vastutus. Seejuures leiti mõnes Norra kompetentsikeskuste uuendamise pilootprojektis, et kompetentsikeskuse nõustaja ülekoormust saab vältida, kui esmase hindamise teeb kool ja pöördub siis tugikeskuse nõustaja poole ametliku hinnangu saamiseks. Näite, kus erivajadust hinnatakse kohalikul tasandil (piirkonna koolide koostööühendustes) võib leida ka Hollandist.

Kuigi ka mitmed siin intervjueritud vallad sooviksid, et vallasisesel tugikeskusel või valdadeülelises kompetentsikeskusel oleks muuhulgas erivajaduse hindamise roll, ei näi riik plaanivat loobuda praegusest Rajaleidja keskuste ja erivajaduse rahastamise süsteemist. Juhul kui tulevikus peaks aga erivajaduse hindamise vastutus langema KOVide ühisasutustele, võiks Norra kompetentsikeskuste näide olla veelgi asjakohasem. Samuti võiks Norra eeskujul järgides kaaluda, kuidas struktureerida ka praegu kavandatavates õppe- ja kompetentsikeskuses selgelt keskuse ja kohalike koolide vaheline koostöö. HEV-koolid nõustavad tavakoole praegugi, näiteks toodi seda esile Kajamaa kooli puhul ning sarnane nõustamise roll on ka Tartu HEV-koolidel (Haap Consulting 2023). Lisaks mitteametlikule suhtlusele võiks aga kaaluda ka lahendusi, kus kompetentsikeskused teevad regulaarseid koolivisiite või on igal koolil keskuses oma kontakt.

Järgnevalt võtame kokku siin alapeatükis esitatud mõttekäigud õppe- ja kompetentsikeskuste ning tugiteenuste arendustasandi tegevustest ja esitame soovitusel edasisteks sammudeks HEV toe korraldamisel maakonna omavalitsuste koostöös.

Soovitused ja kokkuvõte

	<p>ETTEPANEK Tugispetsialistide piirkondlike/maakondlike erialarühmade loomine, mille esmaseks eesmärgiks on pakkuda tugispetsialistidele toetavat võrgustikku, koondada infot tugispetsialistide koolitusvajaduse kohta ning leida vajadusel ühiselt sobivaid koolitusvõimalusi; arendada tööks vajalikke materjale</p>
<p>OLUKORD</p>	<p>Siinses analüüsis sai kinnitust murekoht, et Harju maakonna omavalitsustes on arvestataval määral puudu hariduse tugispetsialistidest ning sellel on märgatav negatiivne mõju tugiteenuste kvaliteedile. Seda mõjutab trend, et mitme eriala (näiteks logopeedid ja psühholoogid) spetsialistid eelistavad töötada eraettevõttes.</p>
<p>SOOVITUSED</p>	<p>Kaasata tugispetsialiste algusest peale ja töötada välja võimalik struktuur, et selgitada välja, kas erialarühmad moodustada maakonna üleselt või piirkondlikult. Arvestades tugispetsialistide arvu erinevusi erialati võib ühel juhul mõistlik olla maakonnaülene lähenemine ja teisel juhul piirkondlik.</p> <p>Kokku panna käivitav meeskond enam huvitatud omavalitsustest: käivitamine kokkuleppel HOL büroo abiga, kuid erialarühma eestvedaja võiks tulla tugispetsialistide endi hulgast nagu on korraldatud aineühenduste töö.</p> <p>Rahastamise ja ressursside planeerimine: KOVidel leppida kokku erialarühmasid koordineerivate spetsialistide täiendavas tasustamises näiteks vastavalt omavalitsuse õpilaste arvu osakaalule või kaaluda osaliselt tegevuskulude katmist haridus- ja teadusministeeriumi aineolümpiaadide ja -võistluste ning õpilasürituste; õpetajate ja haridusasutuste juhtide täiendusõppe läbiviimise eraldise kaudu.</p>
	<p>ETTEPANEK Kaardistada igas omavalitsuses (kus pole veel tehtud või plaanis) erivajadustega lastele arvestatud teenused, et saada terviklik, kuid detailine pilt sellest, mis teenuseid ja mis mahus pakuvad tugispetsialistid konkreetsele, spetsiifilise toevajadusega lapsele, et hinnata omavalitsuse ressursside kasutamise otstarbekust</p>
<p>OLUKORD</p>	<p>Mitmed omavalitsused on kas vallasiseste tugikeskuste loomise protsessis või eraldi töösuunana võtnud eesmärgiks saada täpne ülevaade</p>
<p>SOOVITUSED</p>	<p>Jagada omavahel kogemusi kliendihaldussüsteemide kasutusele võtmisest (ja võtta kasutusele), et saada tugiteenuste mahust ja ressurssikulust täpne ülevaade</p>

ETTEPANEK	Lisaks juba maakonnas planeeritavatele õppe- ja kompetentsikeskustele tagada suure erivajadusega (eelkõige hooldusõppel) laste toe korraldus Ida-Harju omavalitsuste koostöös
OLUKORD	<p>Tulenevalt vajadusest pakkuda eelkõige hooldus- ja toimetulekuõppel lastele sobivat õpikeskkonda, teenuseid ühes asutuses ning piisava oskusteabega spetsialistide tuge, plaanitakse Harjumaa kolmes eri piirkonnas – vastavalt Saue, Saku ja Rae valla juhtimisel – luua õppe- ja kompetentsikeskused. Keskused võimaldaksid konkreetse piirkonna valdadele nii õppekohti suurema toevajadusega (näiteks hoolduskoormus) lastele, kelle toetamiseks elukohajärgses koolis ressursid puuduvad, kui ka eri valdkondade tugiteenuseid (õpilaskodu, rehabilitatsiooniteenus, huvitegevus jne.) ning korraldaksid arendustegevusi, pakkudes sh nõustamist koolidele ning vanematele.</p> <p>Siinse analüüsi intervjuus sai kinnitust, et riik plaanib oma rolli HEV-koolide pidamises järjest enam vähendada ning teiste omavalitsuste lapsi ei saa enam vastu võtta ka Tallinn kui seni oluline teenusrände sihtkoht. Seega võiksid spetsiifilise toevajadusega ehk eelkõige hooldus- ja toimetulekuõppel laste tuge koostöös korraldada ka Ida-Harju piirkonna omavalitsused, kes praegu kavandatavate õppe- ja kompetentsikeskuste partnerite ringi ei kuulu. Eeldused koostöök on KOVide hinnangul juba loodud Ida-Harju ennetustöö koostööprojekti raames.</p>
SOOVITUSED	<p>Juhul, kui lisaks oskusteabe koondamisele ning arendustegevuste (õpetajate nõustamine, tugispetsialistide võrgustikud) ühisele koordineerimisele otsustatakse ka Ida-Harjus luua õppekohtadega kompetentsikeskus, soovitame võtta eesmärgiks, et ühes asukohas oleksid lapse vajadustest lähtuvalt integreeritud erinevate valdkondade teenused, sh tervishoiuteenused. See eeldab valdadeülest koostööd ka sobivate teenuseosutajate leidmisel.</p> <p>Arvestades näiteks hooldusõppel laste väikest arvu, võiks teenusevajadust hinnata ka maakonnaüleselt. Seejuures võiks näiteks HOLi eestveetavate haridusjuhtide kohtumiste kaudu hoida kõikide valdade esindajaid kursis edasiste sammudega seni plaanitud õppe- ja kompetentsikeskuste loomisel.</p>
ETTEPANEK	Arvestades õppe- ja kompetentsikeskuste loomise väljakutseid, tuleks kaaluda paindlikke lahendusi ja oskusteabe jagamist väljaspool võimalikke õppe- ja kompetentsikeskusi
OLUKORD	Õppe- ja kompetentsikeskuste loomisel on üks suuremaid takistusi kõigi partnervaldade valmisolekut arvestava rahastusmudeli leidmine ning teenuste hinnastamine, mille muudab muuhulgas keeruliseks väga spetsiifilise toevajadusega laste kõikum arv eri valdades. Samuti kinnitas analüüs, et

	<p>lapsevanemad võivad eelistada ka hooldus- või toimetulekuõppel lapsele elukohajärgset kooli, seega ei pruugi puuduvate õppekohtade probleemi lahendada tingimata vaid valdade ülene õppe- ja kompetentsikeskus. Arvestada tuleks ka, et riigi kaasava hariduse põhimõtete järgi oleks eristav haridus põhjendatud üsna erandlikel juhtudel, eelkõige hooldusõppel või tugevate käitumishäiretega laste puhul.</p>
SOOVITUSED	<p>Kaaluda õppe- ja kompetentsikeskuste korralduses lähiriikide näitel paindlikke lahendusi, näiteks korraldust, kus laps on tavakoolist eraldatud ajutiseks tugiperioodiks.</p> <p>Kasutada maksimaalselt riiklikke toetusmeetmeid, mis aitaksid tagada sobilikud ruumid ning vahendid tõhustatud ja erituge vajavate laste toetamiseks elukohajärgses koolis.</p>
OLUKORD	<p>Uuringu tulemuste järgi on HEV toe pakkumisel üks valdavaid takistusi (aine)õpetajate vähene valmisolek erivajaduste märkamiseks ja nendega tegelemiseks. Harjumaa KOVide arutelupäeval osalenute hinnangul tunnevad õpetajad, et eripedagoogiline enesetäiendus suurendab nende töökoormust ilma lisasissetulekuta.</p>
SOOVITUSED	<p>Teiste riikide kogemusest lähtuvalt raamistada selgelt kompetentsikeskuste ja koolide vaheline koostöö, leppides muuhulgas kokku tööajast, mis spetsialistidel koolide nõustamisele on pühendatud, ning soodustades koolide ja keskuse vahelist suhtlust (näiteks lahendusega, et igal koolil on kompetentsikeskuses oma kontakt). Sarnaseid meetmeid rakendada ka olemasolevate vallasiste tugikeskuste või oskusteavet koondavate koolide puhul. Julgustada aktiivselt õpetajaid keskusega ühendust võtma.</p> <p>Arendada välja õpetajate nõustamisteenus kavandatavates vallaülestes õppe- ja kompetentsikeskustes, aga ka olemasolevates valla- või linnasisestes tugikeskustes (kus seda juba tehtud ei ole). Sealhulgas võiksid vallaülese kompetentsikeskuse nõustajad pakkuda vajadusel ka kaugkonsultatsioone ning kohapealse olukorra ja kooli vajadustega tutvumiseks koolivisiite.</p> <p>Kaaluda palga- või puhkuselisa pakkumist, et õpetajad oleksid motiveeritud eripedagoogilisi teadmisi ja oskusi täiendama. Võtta õpetajate eripedagoogilise enesetäienduse küsimus arutelu alla ka maakonna haridusjuhtide koostöökohtumistel. Kujundada enesetäiendusvõimalusi õpetajate osalusel ning koguda õpetajatelt järjepidevalt tagasisidet.</p>

Toimib ju riigi poolt ülalpeetav kompetentsikeskus Rajaleidja, paralleelsed kompetentsikeskused, kes koole piirkondlikult nõustavad ei tundu teostatav

Kasutatud allikad

Anija vald. 2020. Anija valla heaoluprofiil. Anija vald, Harjumaa.

Anija vald. 2021. Anija valla arengukava 2021–2027. Kehra.

Cumulus Consulting. 2022a. Maakonnaülese õppekorralduse analüüs hariduslike erivajaduste laste haridusteenuseks Raplamaal.

Cumulus Consulting. 2022b. Tartumaa HEV laste tugiteenuste ja tugispetsialistide teenuse osutamise võrgustiku terviklik kujundamine.

Cumulus Consulting. 2023. HEV kompetentsikeskuse teenusmodeli väljatöötamine Viljandimaal.

Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur, 2014. Viis põhisõnumit kaasava hariduse kohta. Teooria rakendamine praktikas. Odense, Taani: Euroopa Eriõppe ja Kaasava Hariduse Agentuur.

Eurydice. 2022. Netherlands: Separate special education needs provision in early childhood and school education. European Commission. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/netherlands/separate-special-education-needs-provision-early-childhood>, viimati vaadatud: 15.12.2023.

European Agency for Special Needs and Inclusive Education. 2016. *Country Policy Review and Analysis: Norway*. Odense, Denmark.

Fasting, Rolf B; Breilid, Nils. 2023. Cross-professional collaboration to improve inclusive education. *Scandinavian Journal of Educational Research*, DOI:10.1080/00313831.2023.2175248

Haap Consulting. 2023. Projekti "Tartumaa heaoluprogrammi (HOP) rakendusmodeli loomine ja piloteerimine" raames koostatud välisriikide ja Eesti olukorra analüüs. Avaldamata uuringumaterjalid.

Haridus- ja Teadusministeerium. 2023. Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035.

Haridus- ja Teadusministeerium. 2023b. [Toe vajadusega õpilased: õppekorraldus ja tugiteenused](https://www.hm.ee/toe-vajadusega-opilased-opekorraldus-ja-tugiteenused) | Haridus- ja Teadusministeerium (hm.ee)

Harjumaa Omavalitsuste Liit. 2023. Harju maakonna arengustrateegia 2040+.

Harku Vallavalitsuse haridus- ja kultuuriosakond. 2020. Harku valla haridusvaldkonna arengukava aastani 2024.

Harku Vallavalitsuse haridus- ja kultuuriosakond. 2020. Harku valla haridusvaldkonna arengukava aastani 2024. Lisa 3. Kaasav Haridus Harku vallas.

Hollandi keskharidusseadus. 2020. [Wet voortgezet onderwijs 2020.]

Intervjuu Haridus- ja Teadusministeeriumi kaasava hariduse valdkonna esindajatega. 18.10. 2023. Haap Consulting.

Intervjuu Sotsiaalministeeriumi erivajadusega laste poliitika juhiga. 14.09. 2023. Haap Consulting.

Intervjuu Tallinna Haridusameti esindajaga. [13.11.2023]. Haap Consulting.

Jõelähtme vald. 2023. Jõelähtme valla arengukava 2023–2035.

Keila linn. 2021. Keila arengukava 2035.

Kiili vald. 2022. Kiili valla arengukava 2023–2030.

Kose vald. 2022. Kose valla arengukava 2023–2035.

Kuusalu vald. 2020. Kuusalu valla heaoluprofiil. Kuusalu vald, Harjumaa.

Kuusalu vald. 2023. Kuusalu valla haridusvaldkonna arengukava 2023–2027.

Lühiküsitlus Harjumaa omavalitsuste seas. September–oktoober 2023. Haap Consulting.

Loksa linn. 2020. Loksa linna arengukava aastani 2024. Loksa.

Lääne-Harju vald. 2019. Lääne-Harju valla arengukava 2019–2030.

Maardu linn. 2022. Maardu linna arengukava 2022–2030.

Nordhagen, Inger C.; Skutlaberg, Linn Synnøve; Reinertsen, Anne Beate; Herrebrøden, Marte. 2022. Hvordan jobbe mer inkluderende i barnehage, skole og SFO? Sluttrapport – Følgforskning av piloter for inkluderende praksis. [Kuidas töötada kaasavamalt lasteaias, koolis ja koolivälisel ajal? Lõpparuanne – kaasava praktika pilootprojektide järeluurimused] Bergen: ideas2evidence.

Raasiku vald. 2019. Raasiku valla arengukava 2019–2028. Aruküla.

Rae vald. 2020. Rae valla hariduse ja noorsootöö arengukava.

Räis, M. L., Kallaste, E., Sandre, S-L. 2016. Haridusliku erivajadusega õpilaste kaasava hariduskorralduse ja sellega seotud meetmete tõhusus. Eesti Rakendusuurimuste Keskus CentAR.

Saku vald. 2019. Saku valla arengukava 2035+. Lisa 1. Tegevuskava.

Saku vald. 2019. Saku valla arengukava 2035+. Lisa 2. Saku valla lähteolukorra ülevaade.

Saue vald. 2022. Saue valla arengukava 2022–2035.

Sotsiaalministeerium. 2020. Erivajadusega laste tugisüsteemi infoleht.

Sotsiaalministeerium. 2021. Analüüs ja ettepanekud erivajadusega laste tugisüsteemi korrastamise kohta.

Streimann, K. ja Vilms, T. 2021. Vaimse tervise probleemide ennetus koolis: Harjumaa koolide tugispetsialistide ja koolijuhtide rühmaintervjuude kokkuvõte. Tallinn.

Trinidad Wiseman. 2023. Muutumatu seisundi diagnoosi alusel lapse abivajaduse määramise ja tugiteenuste proaktiivse pakkumise analüüs.

Valteri.fi. 2019. https://www.valteri.fi/wp-content/uploads/2019/03/Mikaonvalteri_final_2019_ENG_1.jpg, viimati vaadatud: 05.12.2023.

Valteri.fi. 2022. Valterin käynti oli helpotus koko luokalle. [Valteri külaskäik oli kergenduseks kogu klassile.] <https://www.valteri.fi/valterin-kaynti-oli-helpotus-koko-luokalle/>, viimati vaadatud: 05.12.2023.

Viimsi vald. 2021. Viimsi valla hariduse ja noorsootöö arengukava 2021–2030.

Lisad

Lisa 1. Eelküsitluse ankeet KOV-idele HEV toe tagamise takistustest ja senisest koostööst

A1. Palun valige omavalitsus, mille kohta vastate

Anija vald
Harku vald
Jõelähtme vald
Keila linn
Kiili vald
Kose vald
Kuusalu vald
Lääne-Harju vald
Loksa linn
Maardu linn
Raasiku vald
Rae vald
Saku vald
Saue vald
Viimsi vald

Palun valige allolevast loetelust kuni kaks takistust, millega olete HEV lastele toe pakkumisel oma omavalitsuses peamiselt silmitsi seisnud

Tugiteenuste korraldustasand

puudus vajalikest kvalifitseeritud tugispetsialistidest (sh ka tugiisikutest; õpetaja abidest; HEV koordinaatoritest); puudus rahast tugispetsialiste juurde palgata tugispetsialistide tegevused on dubleerivad
ruumide puudus väikeklassideks; õpikeskkond pole lapsesõbralik
ebapiisav infovahetus (kooli siseselt; KOVi siseselt, KOVide üleselt), nt üleminekul lasteaiast kooli ja koolivahetusel ei liigu info lapsega kaasa
koostöö tugiteenuste osutamisel pole piisavalt süsteemne (KOV-i siseselt, KOVide üleselt)
tugi õpilasele ei arvesta piisavalt individuaalsete vajadustega
vanema kaasamine on ebapiisav/keeruline, nt vanemad takistavad või aeglustavad abivajaduse hindamist/toe pakkumist; vanemate toetamine pole piisavalt süsteemne
lapse võimalikku toevajadust ei märgata piisavalt varakult
eritoe pakkumise võimalused keerulisemate probleemidega lastele on piiratud

Palun valige allolevast loetelust kuni kaks takistust, millega olete HEV lastele toe pakkumisel oma omavalitsuses peamiselt silmitsi seisnud

Valdkondadevahelise koostöö tasand

abivajaduse hindamine ja abi osutamine on eri valdkondade vahel killustunud ning eri osapoolte rollid on ebaselged; ühe selge juhtumikorraldaja puudumine KOVi tasandil ja ka KOVide üleselt ebapiisav infovahetus valdkondade (haridus- ja sotsiaalvaldkond, tervishoid, noorsootöö) vahel ennetavate teenuste puudus

tugimeetmed on seotud puude raskusastme olemasoluga

mõningad (sotsiaal)teenused pole KOVis piisavalt kättesaadavad; käitumisraskustega või sotsiaalsete probleemidega laste toetamiseks pole teenuseid/asutusi; puudu on teenustest kompleksprobleemidega lastele vähene koostöö ja infovahetus koolide ja perearstide vahel; raske saada meditsiinilist/psühhiaatrilist otsust lapse erivajaduse kohta

koolide ja Rajaleidja keskuste ebapiisav koostöö/infovahetus

Millises vormis ja kellega olete seni teinud koostööd HEV toe tagamisel:

a) omavalitsuse sees erinevate valdkondade omavalitsuse sees erinevate valdkondade (haridusvaldkond, noorsootöö, sotsiaalvaldkond, tervishoid) vahel;

b) omavalitsuste vahel?

Mis seda koostööd on soodustanud, selle toimimisele kaasa aidanud?

Lisa 2. KOV-ide intervjuude küsimused

I Hetkeolukord ja senised arenguplaanid

1. Milline on valla/linna HEV toe tagamise korraldus, mis puudutab tugispetsialistide töökorraldust, koostööd haridusasutuste vahel jms? Milliste teemadega/teenustega saate oma KOV-is hästi hakkama ja millistega mitte?
2. Haridusasutuste võimekus kaasava hariduse põhimõtete rakendamisel ja

haridusliku erivajadusega õpilaste õppe korraldamisel (sh taristu, hariduskorralduse, õpetajate ja tugispetsialistide töökorralduse, õppe kvaliteediga seonduv).

- 1) Eelküsitusluses valitud probleemkohad kaasava hariduse rakendamisel
  - a. Tugispetsialistide hõlmatus – millised puudu; kuidas on plaanis lahendada?
  - b. HEV õpilaste profiil – eelkõige teenuse tarbimise asukohta vaatenurgast. Kas suurema toevajadusega lapsed saavad teenust oma vallas/linnas või mujal?
  - c. Millised on teie praegused muud väljakutsed HEV laste toe tagamisel? Sh kinnisvara vastavus teenuse tagamiseks (väikeklassid jm). (*Ainult üldhariduskoolid*)
3. Millised on valla/linna HEV õppekorralduse arendusplaanid?
4. Milline on sotsiaal- ja haridusvaldkonna seotus vallas/linnas laste toe tagamisel?
  - a. Kust saate REHA teenuseid? Kas see süsteem rahuldab vajadusi?
  - b. Tugiisikute rakendamise süsteem.
  - c. Muud väljakutsed/teemad nn ühe ukse poliitika (integreeritud nõustamis- ja tugiteenused) vaates.

II KOVi-de koostöövajadused ja valmisolek selleks

1. Millisel alljärgnevatest tasanditest oleks teie meelest optimaalne HEV tugiteenuseid korraldada/osutada. Mis tüüpi teenused, millised tasandil? (Nt üldtugi, eritugi, õpilaskodu eritoega lapsele, REHA teenused jne jne)
  - a. Kindlasti kooli tasandil
  - b. Võib olla KOV-i tasandil, keskselt koordineeritud; kompetents koondatud ühte-kahte kooli KOVis
  - c. Maakonnas ühiselt, piirkondades KOVide koostöös
2. Kes on valla peamised koostööpartnerid õpilaste toetamisel (Rajaleidja keskused, REHA teenuste osutajad jm)
  - a. milliste teiste valdadega tehakse koostööd, sh eduka koostöö näited või võimalused koostööks; millised takistused koostöö tegemisel on seni ette tulnud
3. Milline on teie hinnang HEV toe määramise alusele, selle jätkusuutlikkusele ja koolide/KOV-ide valmisolekule teenuste tagamisel

4. Milline on teie ideaalnägemus tuge vajavate laste õppekorraldusest ja toe tagamisest maakonnas? Sh sotsiaal-, tervise-ja haridusteenuste sidustamisel. Milline on realistlik nägemus?

5. Valla valmisolek kujundada ümber I või II tasandi tugiteenuste korraldus maakonnas/piirkonniti: koostöö raames I ja/või II tasandi teenuste pakkumise korraldamine

6. Kas ja millised on vajadused REHA teenuste ühiseks korraldamiseks maakonnas/piirkonniti?